

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD
DUBROVAČKA KULTURA ODIJEVANJA U
„ZLATNO DOBA“ REPUBLIKE

Loreta Carević

Zagreb, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
Teorija i kultura mode

DIPLOMSKI RAD
DUBROVAČKA KULTURA ODIJEVANJA U
„ZLATNO DOBA“ REPUBLIKE

Mentor:

doc.dr.sc. Katarina Nina Simončić

Studentica:

Loreta Carević, 0117219371

Zagreb, rujan 2017.

Zavod za dizajn tekstila i odjeće

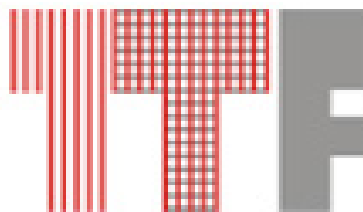
Broj stranica: 59

Broj slika: 10

Članovi povjerenstva:

1. Doc. dr.sc. Irena Šabarić, predsjednik/ica
2. Izv. prof. dr. sc. Ana Sutlović, član/ica
3. Doc. dr. sc. Katarina Nina Simončić, člana/ica
4. Izv. prof. art. Koraljka Kovač-Dugandžić, zamjenik člana/ice

Datum predaje i obrane rada:

SAŽETAK

Dubrovačka Republika je grad-država koja je obilježila europsku i svijetsku povijest. Osnutak Dubrovnika seže još u 7. stoljeće, dok njegovo *Zlatno doba* traje kroz 15. i 16. stoljeće, kada je dosegnut vrhunac i kada su nastala brojna dijela u znanosti, arhitekturi, književnosti.

Strogi režim Republike, odabir vladara i politika države uvelike utječu na samu modu i način odijevanja. S obzirom da se građanstvo dijelilo na vlastelu i pučane postojale su razlike u načinu odijevanja. U vrijeme najvećeg procvata, vlastela je želeći pokazati svoje bogatsvo gradilo veličanstvene ljetnikovce.

Želeći pokazati veliku količinu novca koja je stigla u grad zahvaljujući vještoj trgovini vlastela je nosila skupe materijale, bogate i skupocijene modne dodatke, pa je vlast, koja je takav način iskazivanja moći vidjela kao krajnje negativan, uvela zakone prema kojima je ograničeno prezentiranje luksuza, takozvane *Zakone protiv raskoši*. Glavni cilj im je bio vraćanje umjerenosti i poravnavanje društvenih vrijednosti.

U vrijeme najvećeg procvata Republike, na vrhuncu je bila proizvodnja mnogih zanata, a jedna od najrazvijenijih je svakako tekstilna proizvodnja. Suknarska proizvodnja je u tom periodu dosegla svoj vrhunac, zahvaljujući ponovno mudroj politici, jer su u Dubrovnik iz Italije pozvani majstori toga zanata. Zlatno doba Republike je ostavilo neizbrisiv trag u mnogim poljima, arhitekturi, književnosti i umjetnosti, a uvelike i na modu odnosno kulturu odijevanja.

KLJUČNE RIJEČI: Dubrovačka Republika, Zlatno doba, moda i kultura odijevanja, Zakoni protiv raskoši, tekstilna proizvodnja

Dubrovnik culture of dress in the Golden age of the Republic

SUMMARY

The Dubrovnik Republic is a city-state that has marked European and world history. The foundation of Dubrovnik dates back to the 7th century, while its Golden Age lasts through the 15th and 16th centuries, when it reached its peak, and when numerous great parts of science, architecture and literature were created. This paper describes the fashion and culture of clothing in the Golden Age of the Republic.

The strict regime of the Republic, the choice of rulers and the policies of the state, greatly affect the mode itself and the way of dressing. Given that the citizenship was shared on the locals and the rich layer, there were differences in dressing. At the time of the largest flourish, the public wanted to show its wealthy people carrying expensive materials, rich and expensive fashion accessories, so the government introduced laws that limit the presentation of the luxury of the so-called Law against luxury . Their main goal was to restore moderation and alignment of social values.

At the time of the largest flourishing of the Republic, at the peak was the production of many crafts, and one of the most developed is certainly textile production. During that period, the production of sheepskin reached its peak, thanks to the wise politics again, because the craftsmen of this craft were invited to Dubrovnik from Italy.

KEY WORDS: Dubrovnik Republic, Golden Age, fashion and culture of dress, Anti-luxurious laws, textile production

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI DIO	
2.1. DUBROVAČKA REPUBLIKA	
2.1.1. Nastanak.....	4
2.1.2. Dubrovačka Republika u 15. i 16. stoljeću.....	5
2.2. POLITIČKI SUSTAV: PODIJELA GRAĐANSTVA.....	7
2.3. POKAZATELJI BOGATSTVA – LJETNIKOVCI.....	10
2.3.1. Smještaj i namjena.....	11
2.3.2. Vrsta i izgled.....	13
2.3.3. Ljetnikovac Sorkočević.....	14
2.4. NAČIN ODIJEVANJA	
2.4.1. Muško odijelo.....	14
2.4.2. Žensko odijelo.....	15
2.4.3. Nakit.....	16
2.5. FILIP DE DIVERSIS.....	17
2.6. SERAFFINO RAZZI.....	20
2.7. ZAKONI PROTIV RASKOŠI	
2.7.1. Naredba protiv luksuza.....	21
2.7.2. Odjeća i zabrane pretjerane raskoši.....	23
2.7.3. Zlouporebe, prekršaji i kazne.....	26
2.7.4. „Red i mir“ u garderobnim ormarima građana.....	27
2.8. RAZVOJ TRGOVINE, MANUFAKTURA, CEHOVA.....	30
2.8.1. Tekstilna proizvodnja.....	31
2.8.2. Što je Republika radila za podizanje suknarstva.....	34
2.9. REVITALIZACIJA ODJEĆE 15. I 16. STOLJEĆA U SVRHU KOSTIMOGRAFIJE U DRŽIĆEVIM DJELIMA.....	47
3. ZAKLJUČAK.....	55
4. LITERATURA.....	56
5. POPIS SLIKA.....	58

1. UVOD

Ideju za pisanje ovog rada dobila sam u svakidašnjim prizorima grada u kojem sam rođena. Grad Dubrovnik, u svojoj bogatoj prošlosti ističe se u mnogočemu, a kao naistaknutija dostignuća u arhitekturi, književnosti, umjetnosti zasigurno su se dogodila u Zlatno doba Dubrovačke Republike. Osnutak grada datira još od 7. stoljeća, dok se *Zlatno doba* proteže na 15. i 16. stoljeće, a sama Republika traje do 18. stoljeća. Tema rada je kultura odijevanja u Zlatnom dobu. Za početak opisati ću sam osnutak grada, područje koje je država obuhvaćala, također opisala sam podijelu građanstva, politički sustav, način odabira kneza, glavne upravitelje i voditelje države.

Pokušati ću dočarati razdoblje raskoši koje je vladalo na vrhuncu Republike, na primjeru veličanstvenih ljetnikovaca koji su tada nastajali, a kojima su imućne dubrovačke obitelji željele pokazati svoj ugled i bogatstvo. Obitelji, poput obitelji Sorkočevića sagradila su ljetnikovac u Rijeci Dubrovačkoj. U radu ću opisati njihovu smještaj i namjenu, te vrste koju su građene u 15. i 16. stoljeću.

U nastavku ću pisati o načinu odijevanja, o muškom, ženskom odjevanju, nakitu koji je tada nošen. Građanstvo je bilo podijeljeno na pučane i vlastelu. Na najvišem vrhuncu koje je država dosegla, vlasteta je željela pokazati svoje bogatstvo noseći najraskošnije i najskupocijenije tkanine i odjevne predmete koje su posjedovali. Pa je tada vlast uvela niz zakona protiv raskoši, želeći vratiti umjerenost, i ravnotežu, i spriječiti eventualnu ekonomsku krizu.

U vrijeme *Zlatnog doba* bile su razvijene brojne manufakture, i obrti, a među njima se svakako ističe proizvodnja tekstilnih proizvoda, a daleko najrazvijenija je proizvodnja sukna.

Pokušat ću opisati suknarsku proizvodnju, i načine kojima je Republika pokušavala povećati proizvodnju, uvodeći brojne zakone, i zabrane u obliku novčanih ili nekih drugih načina kazni za prekršaje učinjene protiv Republike.

U posljednjem dijelu Revitalizacija odjeće 15. i 16. stoljeća u svrhu kostimografije u Držićem dijelima, opisati ću za početak kako je sam Marin Držić živio i kako se odnosio prema svojim suvremenicima, kako su se te predstave održavale u to vrijeme. Svrha tih predstava je bila na neki način kritizirati vlast i kneza, i često su glumačke družine testirale krajnje granice do kojih svimu provocirati, pa se ponekad događalo da bi otišli čak i u zatvor.

Nadalje opisati ću kako su suvremeni kostimografi poput Lea Kuliša, Inene Sušec i Ivane Bakal pokušali revitalizirati odjeću Zlatnog doba.

Građa koja mi je pomogla u ostvarivanju moga istraživanja su ponajprije knjige Seraffina Razzija i Filipa de Diversisa, kojima sam posvetila posebno poglavlje. Seraffino Razzi je talijanski svećenik koji je došavši u Dubrovnik obavljati svećeničku dužnost primjetio da ne postoji dovoljno pisanih podataka o dubrovačkoj prošlosti, te je potaknut tim odlučio pisati knjigu koja je danas pravi mali rudnik informacija. Izmeđuostalog mnoštvo podataka o odijevanju i običajima koji se tiču odjeće i prikazivanja stalaže putem istih.

Filip de Diversis je učitelj koji je iz Italije stigao u Dubrovnik započeo pisati djelo o životu i običajima. Obzirom da je stanac bio je veoma cijenjen među dubrovačkom aristokracijom i bio veoma dobro plaćen kao profesor. Njegovo djelo je puno informacija vezanih za običaje, stil i način života. Dotiče se i načina odijevanja žena, muškaraca, svadbenih običaja pa čak i pogrebnih, a s obzirom da je stranac mogao je sve opisati veoma nepristrano.

U dijelu u kojemu sam obrađivala tekstilnu proizvodnju najviše mi je pomogla knjiga Dubrovački zanati u 15. i 16. stoljeću u kojoj sam našla veoma detaljne podatke o samoj nabavci vune, procesu proizvodnje i svim zanatima koji su bili uključeni u proces: cimatori, tkači, perači, grebenari, češljači, predači, bojadisari. Cijeli postupak obrade vune bio je zahtjevan i dugotrajan, prolazio je kroz brojne procese u kojem su sudjelovali razni majstori.

Knjiga Zlatno doba Republike pomogla mi je sa informacijama o nastanku Države, o njenom teritorijanom smještaju i nastanku grada. Republika je potpuni povijesni fenomen, a svoju slavu duguje upravo poziciji na kojoj se nalazi, točno na sredini Istoka i Zapada, između velikih sila ona je opstala zbog vješte diplomacija i mudrog vodstva.

Kojaković je 1933. napisao knjigu Dubrovnik u privatnom životu koja mi je pomogla u analizi i boljem shvaćanju podijele stanovništva, kao i političkom podijeli i sastavu.

Dubrovačka Republika kao politička struktura pojavila se dvadesetih godina 15. stoljeća, latinskog naziva *Respublica et civitas Ragusii*, te su je s vremenom i strane države počele prihvaćati i tako oslovljavati. Ipak, taj se naziv republike još neko vrijeme nije našao na službenom pečatu. Venecija nikad nije priznala Dubrovnik kao republiku, za nju je on uvijek bio samo općina. Stvaranje Dubrovačke Republike značilo je shvaćanje Dubrovnika i okolice kao nezavisne i utjecajne pokrajine koja je imala svoju ulogu u oblikovanju europske prošlosti. Vlast je pripadala isključivo najvišem sloju društva. Dubrovnik je smatran „aristokratskom republikom, državom u kojoj vladaju najbolji na opće dobro.

U poglavlju kojem se bavim ljetnikovcima, koji su bili pokazatelji bogatsva obitelji tako su i pokazatelji blagostanja u Republici, najviše sam se referirala na knjige Nade Grujić koji je većinu svog akademskog rada posvetila upravo proučavanju i pisanju o ovim veličanstvanim građevinama koji i danas prikazivaju ladanji život koji se u njima nekada vodio.

Slavica Stojan je autorica knjige Slast tartare koja mi je pomogla u pisanju zadnjeg poglavlja, o revitalizacije odjeće zlatnog doba u kostimografiji Držićevih dijela.

Knjiga se općenito bavi o Marinu Držiću i načinu na koji je on svoje predstave pisao inspiriran svakodnevicom u kojoj je živio, kako je predstavama pokušavao kritizirati kneza i vodeće političare i upravitelje Republike.

U mnogo navrata daje nam primjere likova koji su pogoođeni teškom životom zemljoradnika, preko snalažljivosti trgovaca do hedonističkog života kojeg je uživala aristokracija.

Primjere koje se bave suvremenom revitalizacijom Držićevih likova pronašla sam u knjizi i doktoratu autorice Petranović Martine. Ona je navela neke kostimografe, njihov opći put i uspjeh i način na koji su ponovno oživjeli Držićeve likove.

Tko proučava povijest svojih predaka,
na neki način postaje njihovim suvremenikom; tko proučava
prilike u kojima su oni živjeli,
ponovno oživljava njihove doživljaje. Jedan takav rad svom autoru,
ako u međuvremenu i umre, jamči život“

(Shihab ad-Abu I-Qasim Abu Šama)

2. TEORIJSKI DIO

2.1. DUBROVAČKA REPUBLIKA

2.1.1. NASTANAK

Grad je nastao u 7. stoljeću. Bjegunci iz Epidaura današnjeg Cavtata osnovali su na hridinama tvrđavu između ulice Pobijane na istoku i ulice od Domina na zapadu. Kasnije se grad proširio na istok do mora i na zapad do današnjih gradskih zidina. Istočni dio je Pustijerna ili Karmen, a zapadni se nazivalo Garište. Od pila do Ploča pružala se ravnica, koja je ranije bila morski zaljev a ja podnožju Srđa nalazilo se veliko slavensko naselje. Povjesničari tvrde da je Srđ bio prekriven gustom šumom, pa su od tih stabala stanovnici prvo napravili drvenu ogradu, a kasnije su sazidali zid s kulama.

Dubrovčani su znali cijeniti slobodu, zato su brižno utvrđivali i budno čuvali svoj grad. 1266. podigli su novi veliki zid s kopnene strane i utvrdili ga uglatim kulama, a ispred zida iskopali su jarak.

Poslije zadarskog mira 1358. zatvorili su sva vrata i otvore s morske strane. Već u 11. stoljeću podignuta je tvrđava Lovrijenac koja je kasnije dobila današnji oblik.

SLIKA 1 Karta južnog Jadrana, detalj

Theatrum orbis terrarum, Abraham

2.1.2. DUBROVAČKA REPUBLIKA U 15. I 16. STOLJEĆU

U razdoblju koje obuhvaća 15. i 16. stoljeće Dubrovačka je Republika u znaku sve uspješnije emancipacije, teritorialne ekspanzije i postojanog trenda gospodarskog prosperiteta. Baš tijekom ta dva stoljeća ona će postići najuspješniji i najveći gospodarski uspon u svojoj povijesti, značajno će se afirmirati kao državni subjekt u međunarodnim odnosima, uz sve zapaženije i vrijednije domete u raznim granama kulturnog stvaralaštva.

Takav razvitak predstavlja tim značajniji povijesni fenomen što je ostvaren u posve nepovoljnim vanjskopolitičkim prilikama na balkanskom i mediteranskom prostoru. Glavna obilježja takvim prilikama davale su mletačka ekspanzija duž istočnojadranske obale i težnja Venecije što potpunijom dominaciji nad Jadranom, te istovremeno stalno napredovanje turskog gospodarstva prema zemljama zapadnog Balkanskog poluotoka i Podunavlja, uz stalan porast suprotnosti i sukoba između turske sile i zapadnih kršćanskih država na Mediteranu. Dinamika tih ekspanzija i oštrina sukobljavanja bile su postojane, s malo predaha tijekom oba stoljeća, a Dubrovnik, gotovo po pravilu, u sredini među sukobljenim silama, pa se Republika zapravo stalno nalazila u situaciji kao brod u oluji na sred pučine- kako je jednom sama dubrovačka vlada slikovito ocrtala položaj Dubrovačke Republike.

Ne treba obrazlagati koliko je održavanju dubrovačke slobode i samostalnosti pridonosila sve veća i efikasnija gospodarska snaga Republike tijekom 15. i 16. stoljeća. Takva je snaga stvarana već tradicionalnim trajnim djelatnostima: trgovine solju zemljama u balkanskom zaleđu, te pomorsko-trgovačkom ekspanzijom; no, uz to, također i posredničkom prekomorskom trgovinom rudarskim proizvodima Bosne i Srbije, te vrlo uspješnom dubrovačkom manufakturom suknarske proizvodnje. Iako ove dvije potonje gospodarske grane osobito uspješno prosperiraju prije svega samo tijekom prve polovice 15. stoljeća, one nesumljivo bitno pridonose brzom i osjetnom jačanju onih materijalnih snaga koje će općom trgovačkom aktivnosti, a posebno baš pomorsko-trgovačkom ekspanzijom, učiniti 16. stoljeće erom najvećeg gospodarskog prosperiteta Dubrovačke Republike.

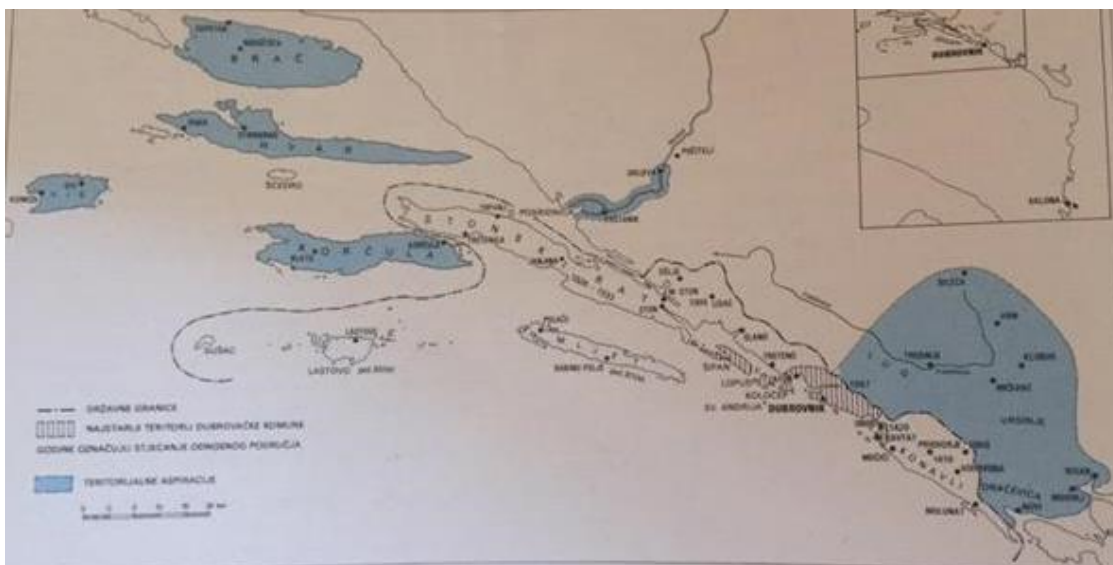
Velika potražnja srebra i olova na zapadnoeuropskim tržištima tijekom prve polovice 15. stoljeća stvorila je visoku konkurenciju i za trgovinu tim proizvodima iz rudnika Bosne i Srbije. Dubrovčani su najaktivniji sudionici u njoj, prvenstveno baš u trgovini, ali i s jakim pozicijama: kao poduzetnici proizvodnje, pa i kao vlasnici nekih rudnika, ili njihovi zakupnici; zatim, kao zakupnici carina u rudarskim središtima, kao kreditori, pa u snabdijevanju zaposlenih u rudnicima i slično. Angažirani su i dubrovačka vlastela i građani.

Sveukupni efekti tog trgovačkog monopola, neposredni i posredni, tj. I od prodaje soli i od gospodarske zavisnosti zemalja zaleđa vezanih na dubrovačku trgovinu, bili su vrlo značajan i moćan instrument nastajanja gospodarske snage Dubrovačke Republike i njene uloge u gospodarskom životu Hercegovine i Bosne u cijelosti. Naizbježno je stoga pitanje toga monopola bilo jedno od središnjih problema u odnosima, i baš u sporovima gospodara zaleđa s dubrovačkom vladom. Tijekom 15. stoljeća to dolazi osobito do izražaja, uz nova utanačenja i odnose. Spomenimo osobito zaošten spor hercega Stipana Vukčića Kosača s Republikom, pri čemu herceg nastoji nizom mjera postići gospodarsku emancipaciju od zavisnosti Dubrovniku. Proces razvitka pokazivao je neizbježnost smanjivanja dubrovačke dobiti u trgovačkom režimu koji je vezan uz trgovinu solju, dakle odstupanja od starog zakona na koji se poziva dubrovačka vlada. Nastupom turske vlasti u zaleđu Republike novi je režim nakon teških rasprava, korekcija ponovnih raspravljanja utvrđena ja na podijeli dobiti od trgovine solju: 1/3 Turskoj, 2/3 Republici. Nisu izostali turski pokušaji da se dijeli popola, no Republika je uspjela zadržati svoje 2/3. Osobito je bilo teško održati monopol prodaje dubrovačke soli na ušću Neretve.

Početak 16. stoljeća slikar Nikola Božidarević je na triptihu u Dominikanskoj crkvi položio grad u ruke njegova zaštitnika Sv. Vlaha. Ovaj osunčani grad koji je on vjerno naslikao imao je tada već duga stoljeća rasta. A taj rast- nimalo lagan- bio je stalno prekidan potresima, požarima i vojnim pohodima koji su ponekad dopirali do samih gradskih zidova. Održati svoju stvarnu samostalnost u vrijeme kada ni formalna pripadnost nekom velikom suverenitetu ne znači istinsku zaštitu moglo se samo zlatom. Niti u trenucima najveće opasnosti Dubrovnik nije mogao podići neku značajnu vojnu snagu sa svojih područja, a niti nabaviti neke znatnije plaćeničke snage iz drugih krajeva. No grad je uvijek znao iz svojih javnih i tajnih blagajni izvlačiti dukate koji su bili jači od nesigurnih i neuvježbanih vojnika. Nitko još nije izračunao koliki je danak grad stoljećima plaćao velikim i malim vladarima, a koliko je davao raznim bliskim siledžijama koji su bili dovoljno jaki da poharaju polja i vinograde i posijeku mladice maslina. U različitim starim spisima zabilježeni su dugi popisi razbojničkih prepada na karavane kopnenim putovima i popisi gusarskih napada na moru. Uvijek su to bili gubitci velikih vrijednosti. Pa ipak, usprkos svemu, grad je rastao i postajao bogatijim.

Veliko razdoblje organiziranja prostora grada, stjecanja većeg dijela novih okolnih područja, te planiranja izgradnje obuhvaća 12., 13., 14. stoljeće. Potkraj 14. og i početkom 15. og stoljeća zbile su se mnoge promjene. Slobodni je Dubrovnik- mletačkim zauzećem obale- početkom 15. stoljeća- prozvavši se Republikom, odijeljen od Dalmacije.

Razdoblje koje obuhvaća 15. i 16. stoljeće zlatno je doba dubrovačke povijesti, obilježeno živim diplomatskim vezama te gospodarskim i privrednim usponom, što se naravno odrazilo na način izgradnje Grada i njegovog područja, na život i rad njegovih stanovnika.¹

SLIKA 2 Teritorijalni razvoj Dubrovačke Republike

2.2. POLITIČKI SUSTAV; PODIJELA GRAĐANSTVA

Dubovnik je bio aristokratska Republika, plemstvo je imalo svu vlast u svojim rukama. Knez je bio plemić koji i malovječni, oni su sjedali u Senatu i sakupljali se u Veliko vijeće. Poklisari, državni blagajnici, carinici, i drugi činovnici pripadali su ovome staležu.

Ne znamo kad su se vlastela odijelila od ostalog puka, stari dubrovački povjesničari kažu da je to bilo u 8. stoljeću i da se od tada plemići žene samo između sebe. Najstariji su vlasteoski rodovi romanskog podrijetla iz Epidaura i drugih primorskih gradova, a kasnije su njima pridruženi slovenski rodovi iz unutrašnjosti. U starije doba bilo je oko 150 vlasteoskih redova ali kuge i ostale nedaće upropastile su dubrovačko plemstvo, osobito u 14. stoljeću, kad su se potpuno iskorijenila 83 roda.

¹Čukman–Nikolić Ivana; Marković Vladimir; Sorić Ante; Šimat Margarita: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće : urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, Zagreb, 1987., 16.-18.

Kako su vlastela stalno obavljala sve državne službe, postali su spretni državnici i diplomate. Bavili su se trgovinom i pomorstvom. A dosta pažnje su obraćali osobnoj naobrazbi i kulturi, tako da su oni bili pravi gospari koje su pučani u svemu oponašali. Stari je običaj da se plemić ženi samo s s plemkinjom iz Dubrovnika, a rijetko iz Kotora ili Splita, te je čak 1462. taj običaj zapečaćen zakonom.

Takva odijeljenost zbog malog broja plemićkih porodica, imala je slabe posljedice: svi su bili krvni srodnici, pa je potomstvo naginjalo degeneraciji. Poslije velikog potresa trgovina i pomorstvo odlazi gotovo sasvim u ruke pučana, a plemstvo vrši državne službe i predstavlja potrebni konzervativni element u državi.

Gradom i državom upravljaju knez i 11 malovjećenika, koji s 5 čuvara pravde i zborom od 29 starih plemića sačinjavaju Senat, a sva punoljetna vlastela sastavljajuse u Veliko vijeće. Knez s obitelji stanuje u Dvoru; za vrijeme svečanosti nosi crveni plašt.

Senat upravlja Državom, knez vrši službu mjesec dana, malovjećenici se biraju svake godine, a senatori ostaju doživotno u službi. Ovo vijeće se brine za obranu grada i rapolaže vojskom, nameće poreze i carine, određuje troškove za javne stvari, izrađuje osnove zakona, imenuje poslanike kod drugih država, daje im napatke i dopisuje se s vladarimma. Pravne sporove i prestupnike riješavaju kazneni i civilni sudci. Veliko vjeće se sastaje u vjećnici da bira državne službenike, stvara nove zakone i odlučuje o miru i ratu. Prvi ulaze u dvoranu stariji plemići, a zatim mlađi, pa sjedaju na klupe. Knez i malovjećenici sjede na uzdignutom mjestu u pročelju, a njima na suprotnoj strani su čuvari pravde.

Izdajstvo i zloporabe strogo su kažnjivi. Kao primjer možemo navesti primjer iz 14. stoljeća kada se je nekoliko mladića urotilo protiv Republike, a kao kaznu za to bili su pogubljeni. Za vrijeme izvršenja smrtne kazne, stric jednog od optuženih mladića, u znak radosti što će biti pogubljen jer je osramotio obitelj izdajući svoju državu obukao je crveno odijelo, tada je to bio status veselja.

Stanovništvo se bavi trgovinom, pomorstvom, nakatima i industrijom, a po selima zemljoradnjom. Preko Dubrovnika išla je trgovina s Balkana za Italiju, a Dubrovčani su trgovali i s drugim zemljama oko Sredozemlja. Bogati trgovci bili su udruženi u bratovštine Antonina i Lazarina. Najviše su trgovali po našoj zemlji na Balkanu.

Obični dubrovački novac je srebrna perpera, a za veće sume upotrebljavalu su letačke i ugarske dukate.

Po Crvenoj knjizi čl 25 zabranjena je trgovina robljem. Takav trovac gubi oba oka, osim toga ako ne oslobodi roblje, ide na vješala.

Pomorstvom se bave većinom otočani. Industrija se razvila osobito u 15. i 16. stoljeću, po kućama se izrađuje raša, svilenica i vezovi. U Pilama je bila mastionica za svitu, a od 122. pravilo se is taklo. Svjećarnica ima preko 20, a obučarnice naročito obrađuju opanke i papuče. Također neke od industija koje su veoma vrijedne spomena su: Zlatarske radnje, krčmari, tvornica spuna, ljepaonica topova i izrada oružja, proizvodnja soli u Gružu, Zatonu, Šipanu i najviše u Stonu, zatim proizvodnja cigle, kovači, mesari, brijači i ostali.

Trgovinom i pomorstvom sticali su Dubrovčani sredstva za svoj život i opstanak: politika Dubrovnika prema mnogim državama nužno je morala biti oportunistička, jer je malo koja država onoliko ovisila o stranom svijetu koliko Dubrovačka Republika. More je razvijalo u njima smijelost, ustrajnost i dalekovidnost, te su bili odvažni pomorci, dobro trgovci i spretni državnici. U borbi s orirodom i sa stranim svijetom Dubrovčani su ulagali sve svoje energije i pokazivali nevjerovatne društvene sposobnosti. U Republici je vladao red i javna sigurnost bila je zagarantirana. Dubrovački arhiv nam pokazuje da nitko od Slovena, osim Čeha, nije imao toliko smisla za administraciju kao Dubrovnik.²

SLIKA 3 Natpis na zidu palače Sponza- *Falle nostra vetant et falli pondera meque pondero dum marces ponderat ipse Deus* – Naši uetzi ne dopuštaju da varamo, niti da budeo prevareni, i dok ja važem robu, sam Bog važe mene

² Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik, 1933., 176.

2.3. POKAZATELJI BOGATSTVA-LJETNIKOVCI

U prošlosti, za vrijeme nastanka, ljetnikovci su predstavljali vrhunac moći i ugleda dubrovačke vlastele i plemstva, danas nažalost njihovo ruševno stanje ukazuje na najvjerojatnije propadanje. Ljetnikovci i svi spomenici su čisti primjeri naše slavne prošlosti grada, danas su zapušteni i ne nagovještaju baš svijetlu budućnost. U razdoblju 15. i 16. stoljeća, kada je Dubrovnik bio na vrhuncu političkog, ekonomskog i kulturnog procvata, dubrovačke bogate obitelji koje su htjele iskazati svoj ugled i bogatsvo gradile su ljetnikovce.³ U rasponu od 15. do 17. stoljeća gradi se više od 200 ljetnikovaca na izvangradskom području, od kojih je u „Zaljevu ljetnikovaca“, kako se često naziva Rijeka dubrovačka, razmješteno čak četrnaest ljetnikovaca starih plemenitaških obitelji .

Da bi se sačuvala kvaliteta određenog okoliša potrebno je poštovati ne samo njegovo biološko već i kulturno-povijesno nasljeđe. Ovo područje nije samo prirodni fenomen koji ima svoju klimu, iznimnu u ovim krajevima, floru i faunu te obilje vode, već posebnu ljepotu i ugođaj.

Od davnine su prepoznate odlike Rijeke a njene obale naseljene. Niču zaseoci, crkve, samostani a posebnu pozornost privlače vlasteoski ljetnikovci. Nigdje u dubrovačkom kraju nije na tako malom prostoru nastao toliki broj vrhunskih arhitektonskih ostvarenja ladanjske kulture kao na obalama rijeke Omble. Dubrovački humanizam nalazi svoj najsavršeniji izraz upravo u tim vilama gdje se poimanje prirode ogleda kroz srastanje tih istih ljetnikovaca u sveukupni prirodni krajolik. Ovi ljetnikovci obogatili su i arhitektonsku tipologiju europskog renesansnog ljetnikovca.

³ Janekovic - Römer Zdenka: *Okvir slobode*, HAZU u Dubrovniku, Zagreb, 1999., 275.

2.3.1. SMJEŠTAJ I NAMJENA

Uz obale „Zaljeva ljetnikovaca“ vlastela su gradila prekrasne građevine za koje su trebale ogromne količine novca. Bogatstvo je nastalo od kopnene i pomorske trgovine, ulaganjem u zemlju i novca u strane banke, brodarstvom i zakupom solana i rudnika. ⁴ U ljetnikovcima su se okupljali filozofi, pjesnici, slikari. Tu su živjeli brojni plemići, imućniji trgovci, umjetnici, političari i znanstvenici, svi kojima je trebalo mjesto za odmor i opuštanje.

Mnogim umjetnicima, pjesnicima i slikarima su ta predivna mjesta ladanja bila inspiracija za kasnija značajna djela. Spisi još iz toga vremena nam svjedoče da su ljudi i tada imali potrebu za bijeg u prirodu, ljepotu i savršenstvo na zemlji. Druženja u ljetnikovcima su značila zbližavanje bogatog pučanstva, svećenstva i plemstva. U ljetnikovce su se često dovodili cijenjeni gosti ne bi li ih impresionirani ljepotom. Ljetnikovci su se smatrali najljepšim bogatstvom što je Dubrovnik imao. Neke obitelji su čak imale i po dva ljetnikovca. Tada se smatralo da trgovac treba posjedovati dvije vile: jednu za boravak sa obitelji, a drugu za odmaranje i uživanje. Gospodar bi u prvoj vili trebao prebivati i raditi s obitelji, a u drugoj se opušitati i zabavljati. ⁵

2.3.2. VRSTE I IZGLED

Ljetnikovci se dijele u dvije grupe: u prvu grupu su spadali ljetnikovci udaljeni od obale, a u drugu oni koji su ležali na samoj obali. ⁴ Također ih možemo dijeliti i prema razdoblju u kojem su nastali: gotičkom-renesansnom, čisto renesansnom i baroknom stilu. Ljetnikovci koji su udaljeni od obale, odnosno ljetnikovci 1. grupe, su manji i vitkiji, imaju izdužene gotičke prozore, a u unutrašnjosti kameni gotičko-renesansni namještaj.

Oni koji se nalaze na samoj obali, ljetnikovci 2. grupe, su prostraniji, viši, čvršće zidani, pravokutni prozori u sredini a često i lođe. Međutim obje grupe imaju isti oblik osnove-pravokutni te isti raspored prostorija. Ulaz je u sredini zgrade, direktno u hol, a nasuprot je izlaz

⁴Nada Grujic: *Reprezentativna stambena arhitektura* u Katalogu izložbe Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI.st, Dubrovnik, Zagreb, 1987., 70.

⁵Nada Grujic: *Kultura ladanja*, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., 41. – 47.

u dvorište, u vrt. Jedna od 42 prostorije u prizemlju bila je kuhinja, a velika dvorana na katu koja je često imala veću visinu od ostale 4 sobe sa strane, služila je za prijem, zabave i nazivala se saloča. Kod ljetnikovaca 1. grupe, točno iznad ulaznog portala bio je trodijelni gotički prozor bogato skulpturalno izrađen, a kod druge grupe nalazio se renesansni, pravokutni prozor, bogato ukrašen. Prozori u ostalim sobama su jednodijelni ali bogato ukrašeni. Iz prve grupe neki imaju terase, neki trijemove i otvorene lođe na glavnoj fasadi. Začelje im je raskošno obrađeno kao i kod glavnih fasada. Namještaj su ormari, umivaonici od kamena i kamini.

Naročito su se isticali umivaonici, bili su u prizemlju i u saloči, ali i u sobama. Cijeli prostor ljetnikovaca bio je ograđen visokim zidom da se izvana ne vidi što se događa u unutrašnjosti, u vrtu, ali je služio i kao zaštita od napada i krađe. Ako je služio kao obrana imao je zupce na vrhu, a oni su imali šiljke koji su otežavali nasilan prelazak preko zida. Ulazi u vrtove bili su veoma bogato ukrašeni, a porodični grb je bio na najistaknutijem mjestu. Ljetnikovci kraj obale imali su orsane, a neki i ribnjake. Orsan, veliki prostor za barku i za ribarski alat, je imao veliki otvor prema moru kroz koji je ulazila barka i u koji se sklanjala a iznad tog otvora nalazio se poluokrugi svod. 5 Ribnjaci su bili povezani s morem a u njima su se uzgajale najbolja te rijetke riba. Na terase se izlazilo sa kata kuće ili se na njih penjalo kamenim stepeništem koje je vodilo iz vrta. Ponekad je na krajevima tih terasa, na mjestu gdje se pruža najljepši pogled izgrađen paviljon, s krovom na stupovima u koji se moglo skloniti i uživati u hladu. U vrtu ili na terasi je obiteljska kapelica najčešće u gotičko-renesansnom stilu sa zvonikom. Kapelice su raskošno ukrašene rezbarskim ukrasima. Pored orsana, a ispod terase, se nalazila cisterna- „gustijerna“ iz kojih otiče voda u malu reljefnu fontanu u vrtu ili u dvorištu. Vrtovi su pravilno geometrijski raspoređeni po unaprijed izrađenom planu po uzoru na one u Italiji i Francuskoj. Dvoredi kamenih stubova koji su nosili drvene grede na kojima je rasla vinova loza išli su oko cijele zgrade i duž svih staza. U vrijeme renesanse gradnja vrta je bila značajnija nego saditi u njemu. Vrt postaje dekorativni prostor u koji se prenosi dio života izvan kuće. Bilje se uzima kao arhitektonska građa, sa željom da se biljni i kameni elementi stope u jedinstvenu cjelinu. Staze i odrine, pravilni vrtni likovi i sve što se sadi u njima tvore neraskidivo jedinstvo. U vrtovima se sadilo bilje koje je bilo ukusno, ali i ono koje je bilo korisno. Vrtovi imaju ravne, popločane staze obrubljene stupovima koji nose vinovu lozu. ⁶

⁶Maroević Tonko: *Raditi na ladanju*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2001. i 2002. Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006., 87.

2.3.3. LJETNIKOVAC SORKOČEVIĆ

Ljetnikovac Sorkočević se nalazi u Komolcu, on je najveći a time i najpoznatiji ljetnikovac Rijeke dubrovačke. Veoma je prostran, okružen parkovima, šumama, špiljama, rijekom Omblom i prirodom, te općenito s njom stvara skladnu, neraskidivu cjelinu. Luka Sorkočević, dubrovački plemić i diplomat, rodio se 1734. u Dubrovniku. Bio je svestrano obrazovan čovjek i glazbom se bavio amaterski. Skladao je prve hrvatske simfonije. Najznačajnija djela Luke Sorkočevića se nalaze u knjižnici samostana Male braće, te je umjetnička škola dobila je ime po njemu.

Sorkočevići su puno pažnje pridonosili uređivanju ljetnikovaca. Zidove su ukrašavali freskama, gradili su terase i galerije, a uređivali su čak i kupaonicu. Na ulazu nekih ljetnikovaca na zidu su bile nacrtane slike koje su označavale godišnja doba. Lođa ima više uloga: u njoj se spajaju arhitektura i priroda, povezuje ljetnikovac s parkom i zatvoreni prostor s otvorenim. Sorkočevići su u svom ljetnikovcu sagradili dugu terasu i stube koje su bile ukrašene košarama s voćem. Kuća je okrenuta prema rijeci a "Skala", kako su nazivali pučani ovu prekrasnu skalinađu koja vodi do rijeke, gleda prema zapadnoj strani. Te su stepenice široke kao i terasa, na balustradama stepenica nalaze se lijepe i bogato ukrašene vaze s voćem i cvijećem također od kamena. Vrt je ogroman, ograđen zidovima, a predstavlja renesansnu vrtu arhitekturu. Ima glavnu šetnicu, u kojoj su stupovi od korčulanskog kamena i više manjih koje povezuju svaku stranu vrta. Duž šetnica se proteže vinova loza koja tvori hlad po vrućim ljetnim danima. Ljetnikovac ima pravokutnu osnovu, većih razmjera i kompliciraniju nego kod ostalih ljetnikovaca. Sorkočevićev ljetnikovac ima dvije saloče. Druga saloča izduženog je oblika i bogato ukrašena freskama. Vinograd je ograđen zidom a izvana su bila dva velika ribnjaka i park sa različitim tropskim biljkama i voćem. Pored zgrade je terasa ispod koje je gustijerna iz koje se voda izljevala kroz jednu bogato ukrašenu fontanu, remek djelo kiparstva.⁷

Nekad je tu bila i kula koja je imala ulogu promatračnice i služila za obranu od gusara. Velika saloča iz prizemlja vodi kroz dva kata što znači da je vrlo visoka. Sa strane je više prostorija i hodnika. Veoma je poznat po kupaonici koja je čak posjedovala i saunu, te poseban sistem zagrijavanja i hlađenja vode.

⁷Nada Grujic: *U vrijeme ladanja*, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 2003. , 123.-137.

Ovaj ljetnikovac je najveći i najljepši od svih u Dubrovniku i okolici. Danas je u prilično dobrom stanju s obzirom na druge ljetnikovce i na to za što se sve u prošlosti koristio. Tijekom stoljeća ljetnikovac Sorkočević je mijenjao vlasnike i namjenu, što je malo po malo narušavalo njegovu izvornost. Sredinom 19. stoljeća ljetnikovac je bio u vlasništvu jednog Austrijanca koji je vrtni prostor koristio za farmu krava pregradivši dijelove vrta. U 20. stoljeću ljetnikovac je preuređen najprije u tvornicu, a kasnije u nautički centar. Obnovom ljetnikovca freske i stubišta nisu spašeni pa je njih zamijenio beton. Osamdesetih godina je započela obnova vrta po projektu Bruna Šišića. Glavne šetnice su tada popločane opekama, na rubove zidica postavljeni su stupovi za odrinu, središte šetnice natkriveno željeznom konstrukcijom koju je obrasla loza. Tri vrtna polja su zasađena mirtom, ružmarinom, lavandom, ljutim narančama i trajnicama dok je četvrto vrtno polje popločano kako bi služilo u ugostiteljstvu. Uz same ogradne zidove posađeni su mandarini i limuni. U Domovinskom ratu 1991. godine ljetnikovac je pokraden i pogodila ga je granata. Ljetnikovac se obnavljao ali nikad mu nije vraćen onaj stari sjaj i nije više isti kao prije. Iako je smješten uz ACI-jevu marinu već dugo se čeka da netko osjeti potrebu spasiti ovaj prvorazredni spomenik arhitekture i vrtne umjetnosti.

2.4. NAČIN ODIJEVANJA

2.4.1. MUŠKO ODIJELO

Muškarci su u starije vrijeme nosili dugi haljinu i dugi ogrtač. Dubrovački plemići u 8. stoljeću počeli su nositi okrugle kape i rukave. Spominju se pojasi od zlata i srebra. Za pojasom su nosili nož i kesu za novac. U 15. stoljeću ogrtači su crni, a rukavi zeleni. Tada su i cipele bile obojene crnim i crvenim prugama. Trgovci u 16. stoljeću još uvijek nose dugu odjeću. 1554. bilo je dozvoljeno nositi turske haljine i španjolsku kapu, a 1596. zabranjeno je nositi gaće od svile, rukavice s ambrom i moškom te ovratnike pošćkropljene mirisima. Medo Pučić piše da su prije potresa mlada vlastela nosila kratke florentinske dolame, a stariji ljudi odjeću širokih rukava na mletačku. Građani su nosili odijelo po francuskoj modi. Quiclet napominje da im se osobito sviđaju galoše, gajtani, ćipke od zlata, svile i konca te kite cijeca na šesirima. Mladići nose mali šesirić, plavu periku, veladu kratku do poviše koljena, uske gaće s kopćama ispod koljena, na vratu ovratnik s kopćom a za obuću cipele sa petnjacima.

Appendini početkom 19. stoljeća piše da vlastela poslije 18 godine i oni građani koji su u državnoj službi moraju po zakonu ići u odijelu državnih činovnika, tj raspletene vlasulje i u dugoj crnoj togi, na koji stavljaju zivi i u svakom javnom nastupu dugi crni plašt bez ovratnika.

Inače se nose po francuski, raskošno i ukusno. Da se zaštite od zime nose skupocijena krzna i kape od najfinije vune.⁸

2.4.2. ŽENSKO ODIJELO

Gospođe su nosile u 13. stoljeću duge haljine od svilenice i crvenog baršuna, plašteve od skarлата i saja te zečja i laščija krzna potstavljena zelenim i smeđim tkaninama. Na glavi su imale svilene koprene ukrašene zlatnim vezom. 1329. spominje se da vlastelinke nose zelene, žute i crvene kape potstavljene svilom. Ivan Ravenjanin kaže da se po nošnji na glavi razlikuju vlastelinke, djevojčice, udate i udovice. Pokrivale su glavu maramama od platna razne veličine. Diversis piše o prave skupocijene haljine od svile i vune, te također opisuje svečanu skupocijenu haljinu koja se vukla po zemlji. U inventarima toga vremena nalazimo zabilježene korete i barhane.

U 16. stoljeću vijeku nose se košulje, haljine, mintene, suknje, vezice. Djevojčice su imale prsnike i kape krasno izrađene i ukrašene biserom, a postojala je moda da gospođe nose košulje s rukavima ukrašenih rubova, što je zabranjeno 1548. Također možemo naići na opise zlatnih pojaseva i korzeta ukrašenih zlatom, svilenih kišobrana i suncobrana. Razzi godine 1590. piše da vlastelinke imaju crnu odjeću. Na glavi i preko ramena nose koprenu, koja im strši preko čela tako da im se ne može vidjeti lice, a i one ne mogu gledati drugoga, ako potpuno ne usprave glavu. Neke, ali samo mlađe, i mlade zaručnice idu bez koprene. Djevojke nose odijela crvena, žuta ili drugih boja, a koprene ne nose ni u crkvu. Ženska nošnja tako je široka, da dvije gospođe ne mogu proći jedna mimo drugu, kad se susretnu u uskim ulicama. Također se spominje i obruč na haljinama, koji je bio u običaju sve do pada Republike. U isto vrijeme piše Palerne da se ženske odjevaju na mletački, dok tu nošnju možemo pronaći u opisima Molmentija. Spominju se košulje s istrizima, dolamice i rukavice. Ljeti na ladanju nose slamnate šešire. La Meer u 18. stoljeću opisuje gospođe koje se bogato odijevaju po francuskoj modi u najfinije tkanine i odijela od kadife i brokata s čipkama i resama, a na nogama nose finu obuću.⁹

⁸ Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik, 1933., 23.-24.

⁹ Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik, 1933., 24.-25.

2.4.3. NAKIT

Žene su kitile glavu i ruke. Diversis piše da udate plemkinje nose naušnice pričvršćenene srebrnim lančićem. Takvi oboci bili su od zlata i srebra s biserom i dragim kamenjem. Spominju se prsteni od safira i puce od bisera.. Također nalazimo zapise, poput Quicletovih, da su gospođama kose pokićene velikim zlatnim prutićima, o vratu nose lijepe ogrlice, na rukama imaju poput lanca zlatne narukvice, a prsti su im nakićeni zlatnim prstenjem s velikim ružama od dragog kamenja.

1664. dozvoljeno je plamkinjama čiji muževi nose plašt da mogu nositi na glavi vrpcu od svile, u ušima naušnice od zlata s dragim kamenjem i biserom, na vratu ogrlicu od zlata, biresa ili koralja.¹⁰

SLIKA 4 Iz dnevnog života grada

¹⁰ Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik, 1933., 25.-26.

2.5. FILIP DE DIVERSIS

Filip de Diversis proveo je sedam godina kao učitelj u Dubrovniku, no upravo mu je ta Životna epizoda donijela povijesno pamćenje. Znamo ponešto i o drugim detaljima iz njegova života, no ništa od onog što nam je do sada poznato ne nadmašuje povijesno značenje djela koje je napisao u pohvalu Dubrovnika. O njegovoj obitelji i u rodnoj Lucci ima malo spomena. Prvi put se spominje 121. godine kao učitelj u seksteriju svetog Pavla u Veneciji. Naziv Ser uz njegovo ime potvrđuje da mu je mletačka sredina priznavala ugled ravan plemićkom. Godine 1434. napustio je mjesto u Veneciji i prihvatio poziv iz Dubrovnika.

Dubrovački izaslanici, koji su po Veneciji tražili učitelja, pridobili su ga dobrom plaćom. Govoreći o svom položaju upravitelja dubrovačke škole, žalio je što je pošao u Dubrovnik, u nadi da će mu tamo biti bolje. Filipova plaća u Dubrovniku kretala se od 450 do 540 perpera, uz plaćeni stan. To je bila vrlo velika plaća, mnogo viša nego što su dobivali predašnji učitelji. Iz toga se vidi da su Dubrovčani od Diversija mnogo očekivali, a i on je očekivao počasti i povlastice.

Diversijev *Situm aedificorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusi* (Opis zgrada, državnog uređenja i pohvalnih uređenja i pohvalnih običaja grada Dubrovnika), pisan latinskim jezikom, sačuvan je u većem broju prijepisa. Najstariji povijesni prijepis koji se čuva u Povijesnom arhivu u Dubrovniku, u ostavštini Ivana Bizzara. Uz „Opis Dubrovnika“ sadrži i Diversijeve govore u čast ugarskih kraljeva Sigmunda Luksemburškog i Alberta Habsburškog.

Naoko jednostavno, Diversijevo je djelo ipak žanrovski slojevito. Ono je istovremeno dokumentarističko, literarno i osobno. Kao stranac, Diversi gleda izvana, pa možda i bolje zamjećuje nego sami Dubrovčani. Doznajemo mnogo toga o čemu drugi izvori šute, od vrutaka gospodarskog života i velikih blagdana do sklapanja braka, svadbenih i pogrebnih običaja, igara, odijevanja žena, vjere i hereze, svega onoga što čini ljudski život na tom mjestu u tome vremenu. Govori i o jeziku, retorici, obrazovanju, umjetnosti, duhovnosti.

Petnaesto stoljeće bilo je vrijeme bitnih promjena u širem okruženju Dubrovnika. Turska osvajanja mijenjala su stoljetne prilike na Balkanu i stvarala posve novi svijet. Na Mediteranu se život ubrzao, a uz Veneciju, Genovu, Marseilles i katalonske luke, pojavili su se i novi takmaci- zemlje europskog zapada. Povećeni promet mamio je sve veći broj gusara, pa je to vrijeme donijelo uspon u svakom pogledu. Grad je uživao zaštitu ugraskog kralja i trgovačke

privilegije na Balkanu, u Italiji, u Argonskom Kraljevstvu, u Bizantu, na Levantu i na području Habsburgovaca. Općina je zaokružila svoje granice do konačnog opsega. Pod zaštitom ugarske krune, nekadašnja mala općina prerasla je u slobodnu republiku. Ustrojila se učinkovita administrativna država, pod vlašću vlastele koja je trijumfirala u politici i u gospodarstvu. Provedene su reforme pravosuđa i uprave i uspostavljena je čvrsta društvena hijerarhija. Grad je vrio svakojakom djelatnošću. Nicali su velebne građevine i sve je više brodova iz dubrovačkih brodogradilišta kretalo na sredozemne puteve. Bilo je to vrijeme građana, ljudi uronjenih u aktivni život, bliskih zemaljskim dobrima, vrijeme koje je visoko vrednovalo rad i djelatnost. Kao što kaže Diversi, svi su trgovali, svi su okretali neki kapital, od nekoliko novčića do velikih bogatstava. Ta je etika vrednovala stjecanje bogatstva kao vis brige za obitelj i zajednicu, jednako kao i politički angažman. Vlastela još nije počela povlačiti u rentijerstvo, naprotiv, bila je djelatnija nego ikada prije ili poslije. Zapošljavanje vlastitih ruku još se nije smatralo nedostojnim plemstva.¹¹

Jedan od opisa, to jest izvora o odijevanju žena glasi: Gotovo sve udane gospođe, plemkinje i pućanke, poslije prvog poroda ili, ako su neplodne, u vrijeme koje bi odgovaralo prvome porodu, gotovo svo vrijeme idu prekrivene glave, au vrijeme korizmenih pobožnosti nećeš vidjeti ni jednu, ni staru ni mladu da hoda otkrivene glave. Stalno pak nose neke znakove braka koji se latinski zove cercelli, slavenski oboci. Načinjeni su od zlata ili pozlaćenog srebra i vise na oba uha pričvršćeni za veo na glavi. Nisu, naime, prikopčani na uši nego se stavljaju i skidaju po želji, a povezani su jednim srebrnim lančićem koji se pričvršćuje na pokrivalo za glavu koje se zove kličak ili riguletum. Ove obruče nose u znak bračnoga združenja, budući da mnoge naudane i priposte žene imaju prsten.¹²

Zaključak njegove knjige, da su Dubrovčani sebi omogućili toliko bogatstvo i blagostanje države isključivo zbog blizine mora, ta tako dobro razvijene trgovine. Morem su putovali ljudi i robe, znanja, svjetonazori, vjere, moda. Dobre strane blizine mora Dubrovnik je itekako prepoznao, te je osvojio dio trgovačkih veza koje tada još nisu zanimale ostale sile, Veze između Balkana i Sredozemlja.

¹¹Filip de Diversis: *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb 2004., 18.

¹²Filip de Diversis: *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb 2004., 109.-110.

Diversi je posvjedočio da brodovi unutar lanaca dubrovačke lule, pod zaštitom gradskih zidina i topova, ne boje napada gusara niti kakva drugog nasilja. Tu je bio i Arsenal koji je prožao zaštitu i poseban servis brodovima u dobro održavanoj luci.

Dubrovnik je u prvoj polovici 15. stoljeća osobito zarađivao na suknarstvu, prvoj manufakturnoj proizvodnji u Dubrovniku i u hrvatskim zamljama ouspće. Upravo u vrijeme kada Diversi piše o tome, manufaktura koju je 1419. uspostavio Petar Pantela iz Piacenze dostizala je puni cvat. Godine 1416. u Dubrovnik dolaze Pavao Cornelo i njegov polubrat po majci Petar Pantella iz Piacenze i sklapaju s općinom ugovor da će na Pilama izgraditi veliku radionicu sukna. Pavao je umro 1417., a Petar je podigao radionicu 1419. godine. Od tada je počeo procvat suknarstva koji je trajao do šezdesetih godina 15. stoljeća. Petar je umro u Dubrovniku i pokopan je u dominikanskom samostanu. U taj su se posao uključili mnogi Dubrovčani, on najbogatijih, koji su ulagali kapital, do onih radnika u ranim fazama proizvodnje. Brojni su se zapošljavali kao prelci, tkalci, berači, bojadisari, valjači, istezači, grebenari, podsrigači. Republika je zakonima uspostavila red, nadzirala kvalitetu i olakšicama poticala proizvodnju iz koje je izvlačila dobru zaradu. U srednjem su vijeku tkanine bile jedne od najvažnijih roba, pa su se mnogi nastojali priključiti na to vrelo prihoda. Dubrovčani su morali uvoziti sirovine, ali prednost im je bila što su u neposrednoj blizini, u svom zaleđu, imali najvažnije tržište za svoje sukno. Konkurirali su njime i na talijanskim tržištima, u Carigradu, Aleksandriji i drugdje. Sve do 60-ih, donekle i do 80.ih godina 15. stoljeća i republika i pojedinci bogatili su se na toj proizvodnji.¹³

Opis mladenke:

U znak djevičanstva stavljaju joj na glavu pozlaćenu srebrnu krunu, ukrašenu dragim kamenjem. Ako je djevičanstvo izgubljeno tjelesnim sjedinjenjem, ne stavlja se kruna, jer se njome krune samo djevice. S leđa pak, nevjesti pada neki svileni plašt različitih boja, koji se nekoć zvao ogrtač, kojii se srebrnim lančićem kopča povrh desne ruke pokrivene narukvicom. Golu, pak, lijevu ruku krije ispod haljine.¹⁴

¹³Filip de Diversis: *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb 2004., 28.

¹⁴Filip de Diversis: *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb 2004., 123.

2.6. SERAFINO RAZZI

Jedan od onih koji su se doista potrudili da, u granicama svojih mogućnosti, istraže i napišu sve što se o Dubrovniku moglo znati, bio je talijanski doninikanac Serafino Razzi (1534.-1611.) Redovničke stariješine su ga poslale u Dubrovnik, pa je on želio znati kamo zapravo ide i što ga tamo čeka, međutim nije našao ništa zapisa o tome. Kasnije otkrivamo da je bio začuđen činjenicom da o gradu ne postoje zapisi, pa je inspiriran time počeo prikupljati podatke o njegovoj prošlosti, putujući po cijeloj Republici da bi taj nedostatak ukinuo i njegovu bogatu i zanimljivu prošlost učinio dostupnom kulturnom svijetu. Razzi je kad je napisao knjigu vrativši se doma svojim novcem dao tiskati knjigu *La storia di Raugia*.

Ova knjiga je i danas pravi malo rudnik podataka o Dubrovniku koje prije njega drugi nije donio, pa bi bez njega poznavanje dubrovačke prošlosti bilo mnogo siromašnije.¹⁵

U njegovoj knjizi koja je podijeljena u 3 dijela možemo pronaći opis: O stanovnicima Dubrovnika i njihovim običajima. Tu se izmeđuostalog opisuje način odijevanja.

Vlastele danas ima 29 porodica, koje smo prije spomenuli, i one jedine upravljaju gradom. Obleče se u duge kapute na firentinski način, ali s okruglim kapma na venecijansku. Narod kaže da kad idahu u Firencu, uzeše venecijanke. Ipak, senatori Maloga Vijeća na nekim se svečanostima odijevaju potpuno mletački, u toge dugih rukava, a svijetli knez odijeva se uvijek u crveno, i u bogate tkanine, zimi podstavljene ovnujskom ili risovom kožom.¹⁶

Također zanimljivo je primjetiti koliko su običaji vezani za sahranu i pokope bitni, između ostalog u knjizi Filipa dd Diversisa nalazi se rečenica: Prijatelji se prepoznaju na svadbi i na pogrebu, čime se želi reći da se iskreni prijatelji raduju sreći i tuguju nad nesrećom svojih prijatelja, kao i nad svojoj vlastitom, pa i više.

Kneževa je dužnost da svakoga plemića ili plemkinju koji preminu u njegovu mjesecu, otprati u crnoj togi. Ako on to ne može, šalje u zamjenu jednoga člana Malog vijeća u crnoj kneževskog togi i s ostalom svojim znamenjem.

¹⁵ Razzi Seraffino: *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska: ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011.,7.-8.

¹⁶ Razzi Seraffino: *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska: ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011., 150.-151.

U knjizi možemo pronaći opise dubrovačke mladosti: Počnemo li od darova prirode, možemo reći da je ona dobre krvi, lijepog izgleda i odjeće, a puna poštovanja u ponašanju. Do neke dobi odijeva se u kratke haljine, ali kad zađe u dječastvo, oko petnaeste godine, oblači kaput i dugu togu.¹⁷

Što se tiče dubrovačkih žena, one su suzdržane u odijevanju i svemu drugome. Djevojke se do udaje upće ne mogu vidjeti. O glavnim blagdanima ispovijedaju se u svojim kućama, a potom se rano ujutro pričešćuju u najbližoj crkvi. Plemkinje se oblače u crno, a na glavi i na ramenima nose bijeli veo koji stalni oko pola lakta ispod čela, pa ne dopušta da im itko vidi lice a ni one ne mogu vidjeti nikoga u lice, osim ako jako dignu glavu. Ipak neke mlađe, etom udane, idu bez vela, dapače sa šeširima, gotovo kao muškarci. Služavke i žene nižega staleža oblače se u crveno, žuto i druge boje, te i u crkvu idu bez vela, u haljini izrezanoj na grudima i bez steznika.¹⁸

2.7. ZAKONI PROTIV RASKOŠI

2.7.1. NAREDBA PROTIV LUKSUZA

Luksuz se razvio s blagostanjem pod uplivom renesanse, osobito u 16. stoljeću. Svak je želio uživati, graditi krasne ljetnikovce, odijevati se u fina odijela i kititi se skupocijenim nakitima; priređuju se sjajne gozbe i zabave. Stari senatori teška srce gledaju kako se lakoumno rasiplje trudom stečeni novac, pa Senat izdaje oštre naredbe protiv luksuza.

U nastavku ću iznijeti jedan od primjera takve naredbe protiv luksuza donesene 5. siječnja 1532.

Naši građani ne smiju da nose odijela od damaškog baršuna i od raša, samo korzeti mogu se praviti od svile. Sajuni, haljine i plaštevci od sukna ne smiju se potstavljati svilom nego taftom, svilenicom ili arnezinom. Na odijela ne stavljajte trkakove i rubove od svile. Kosali od dokoljenica da se ne postavljaju svilom, nego ih nosite potpuno jednostavne. Muški ne smiju nositi košulje vezene svilom i zlatom. Kolajne od zlata mogu da nose samo vitezovi i doktori a ne drugi građani. Kad se koji Dubrovčanin povрати iz strane zemlje, biće opomenut da promijeni odijelo, u koliko se protivi ovoj naredbi i ne poslušá pozvaće ga Malo vijeće da se preda, platit će kasnu od 100 perpera i odijelo će mu biti isječeno na komade.

¹⁷ Razzi Seraffino: *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska: ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011., 154.

¹⁸ Razzi Seraffino: *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska: ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011., 157.

Udate gospođe ne smiju nositi sajune od karmina, crvenog sukna i zambelota, a djevojčice mogu. Sukna za sujun može se upotrijebiti najviše 12 dubrovačkih lakata. Gospođe na prsniku ne smiju imati rubove od zlata, svile i bisera. Rukave mogu napraviti na starinski način od svile, ali bez zlatnog ukrasa. Rukavi se privezuju na sajun svilenom vezicom. Gospođe i djevojčice ne smiju nositi košulje od svile ukrašene zlatom. Djevojčice smiju ukrasiti glavu zlatom, biserom i draguljima, a gospođama se zabranjuje. Tkanine za crvenu ili crnu žensku haljinu može se upotrijebiti najviše 12 lakata, a na haljini su vrpce ili ukrasi od zlata, koji ne smiju biti skuplji od 12 perpera, a bisera na haljini može biti najviše 20 inča. Gospođe ne smiju nositi monđine ukrašene zlatom i biserima a djevojčicama je to dopušteno. Vezice moraju biti napravljene od platna sa vezovima od konca a ne sa nakitom. Muški i ženski rupci mogu biti izrađeni svilom, ali bez zlata. Za postavu haljine gospođe ne smiju upotrebljavati druge kože osim lisičijih i janječih. Šešire od svile ne smiju nositi ni gospođe ni djevojčice.¹⁹

Život renesanskog Dubrovčanina odvijao se u skomnom i jednostavnom domu, u kojem su životne potrebe bile usklađene s političkim prilikama. Krili su bogatsko oni koji su ga imali, a i država je davala smjernice kako pred strancima, osobito onima koji su bili predstavnici zemalja koje su bile stalna prijetnja dubrovačkoj samostalnosti, izigravati skromnost, pa čak i siromaštvo. Ekonomiziranje je zadiralo jednako u javno kao i u privatno područje istodobno, dok je potrošnja na odjeću i slične luksuze dosegala spektakularne razmjere po Europi. Trošenje novca na luksuzne palače, kako je Machiavelli svjetovao vladare koji su željeli prodobiti poštovanje svojih podanika i susjeda, nije, međutim, bilo u skladu s dubrovačkom državnom politikom. Možda je Firenca među europskim gradovima u tom smislu ipak bila izuzetak, iako je to bilo vrijeme gradnje raskošnih palača poput čudesne Palazzo Strozzi. Humanist Leonbattista Alberti savjetovao je naime bogataše: Nikad ne pokazujte svoje bogatsvo nego ga skrivajte i riječima i dijelima nastojte uvjeriti ljude da posjedujete polovicu od onoga što stvarno imate. I Držićevi bogataši žele ostaviti dojam kao da su najveći siromasi što nekima i uspijeva, primjerice Skupu, za kojega svi koji ga znaju misle da je krajnje siromašan i ubog čovjek, a zapravo je lakomac i pohlepnik, predstavnik vremena koje je iznjedrilo nove društvene tipove, od onih koji se okreću pretjeranom raskoši, čak i kad za to

¹⁹Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik 1933., 26.-27.

nemaju pokrića, do onih koji grcaju u neimaštini, odričući se života dostojna čovjekai klanjajući se istodobno, na skrovitom mjestu, pohranjenom zlatu.

Vetranović krtitizira gradnju bogato opremljenih palača a i raskošnih ljetnikovaca, držeći to nerazumnim hirom vremena. On, isposnik, uočava svuda oko sebe pretilost i bogatsvo u zajedništvu s bludom i lakomošću. Trgovci i pisari krađu, konstatira ogorčeno, čak da se i svećenstvo pokvarilo, nitko se ne obazire na nemoćne i bijedne. Džore Držić razočarano konstatira da se u tom vremenu, u kojem sve ima cijenu, čak i ljubav žene može kupiti samo novcem.²⁰

SLIKA 5 Dubrovački brod s predele glavnog oltara Franjevačke crkve u Slanom, 16. stoljeće

2.7.2. ODJEĆA I ZABRANE PRETJERANE RASKOŠI

Nikako trgovac ne bi smio smio ići u brokatu izvezenom cvjetovima, preporučio je Benedikt Kotruljević, a viđao ih je i u takvoj odjeći, čak i one koji drugo u kući nemaju do li te raskoši na sebi. Preporuča trgovcima da ne nose grimiznu boju, jer nju nose samo žene (kojima je štošta dopušteno zbog njihove slabosti) i da se ne ogrću svilom. Ljudi odjeveni u više boja otkrivaju da su i iznutra tako podijeljeni. Dugi plašt ne bi smio prelaziti pola dužine noge. Donja haljina ne smije mu se zapletati pod nogama, dok hoda mora gospodariti svojim tijelom, a ne haljine njime. Preporuča ljubičastu boju, smeđu (kesten) i crnu, cipele bez resica, a na glavi kapu koja

²⁰ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicima renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 183.

mora imati pravu mjeru, da štiti glavu a ne da bude ekstavagantna. Odjeća trgovaca morala je biti od tkanine prilagođene cijelom razdoblju godine i zimi i ljeti. Preporuča im da se odijevaju čedno i postojano, zaključujući kako ima i takvih koji je mijenjaju svakog tjedna. Zato Maro, sin dunda Mroja načinom odijevanja ne ukazuje na to da se uopće bavi trgovinom.

U držićevo vrijeme bogatiji ljudi nerado su se oblačili u sukno koje se proizvodilo u samom gradu, štoviše suknarsvo je bila jedina proizvodna izvozna grana dubovačkog gospodarstva. Žene iz puka nosile su odjevne predmete od kože još tridestih godina 16. stoljeća. Mnogima je primjerenije da se, prema svom imovnom stanju ili pak položaju na društvenoj ljestvici, odjenu u svilu. Žene više ne šiju same kod kuće, već odjeću naručuju kod krojača. Imućni Dubrovčani naručuju i kupuju iz inozemstva, iz Venecije ili talijanskih gradova: plašteve, svilene hlače i mirisne rukavice. U ranijim razdobljima plaštevi su se nasljeđivali s oca na sina, pa čak i na unuka. Jedine promjene na njemu bi nastale intervencijom krojača koji bi ga malo prilagodio mjerama novog vlasnika.

Marin Držić govori o odjeći koja čini čovjeka, iskazuje renesansni stav prema uljepšavanju. „Današnji dan tko je bogat, taj je i lijep i mlad, tko je ubog, grub i star. Ino se hoće neg odjeća u našem životu.“ Raskošnija odjeća na čovjeku podiže mu i ugled.

Novu renesansnu modu prihvatile su rado žene iz viših slojeva društva, ali i žene iz puka. I pored toga, putnici ističu jednostavnost odjeće, frizura i pokrivala za glavu dubrovačkih žena. Za razliku od talijanskih renesansnih gradova, u kojima je ideal plavuše, u Dubrovniku su u modi crnokose žene.

Svilenu haljinu dopušteno im je bilo obući samo na dan svadbe, a u drugim prilikama nosile su purpurne i crne haljine sa čestim i brojnim naborima od dvadeset i osam lakata dužine, tako da je začuđujuće kako su uopće mogle na sebi nositi toliku težinu sukna. Rukavi na haljini smijeli su biti od svile, s ponekim ukrasom od čipke i zlatnom dugmadi. No, ženska instiktivna želja za uljepšavanjem prelazila je granice koje je u tom smislu postavljala državna vlast. Zlato, svila i ukraasi od bisera, pomodan raskošni nakit i haljine obnaženih prsa i ramena, skrlet, tanke bijele koprene, ko i koreti (prsluci) te trake i tračice na odjeći i u kosi dubrovačkih sluškinja, sve su to bili modni izazovi novog doba kojemu žene nisu mogle odoljeti, čak i one posve skromna podrijetla ili zaposlene kao sluškinje.

Država je intervenirala različitim uredbama i zabranama, kojih su se ljudi kratko pridržavali usprkos strogim kaznama, podliježući oponašanju stanih uzora. Prijedlog odredbi o ograničenju

kićenja žena u Dubovniku, koji su predstavnici velikog vijeća iznijeli pred Vijeće umoljenih 1532. godine, stogim kaznama je prijetio mogućim prijestupnicima, a sokolio je i denuncijante koji su imali pravo na polovicu ishodbene novčene kazne (mita). Ograničenja su pogađala i žene i muškarce, uz iznimke koje su oslobađale djevojke, odnosno mlade nevjeste.

Prva od tih odredbi uskraćuje ženama zlatne i svilene ornamente s biserima na prsima i na haljinama koje sežu do poda. Ograničavaju se i svilene trake koje se prišivaju na haljine.

Zabranjuje se ženama nošenje ukrasa na glavi: zlatnih, od bisera ili dragulja, pod prijetnjom iste kazne od dvadeset i pet perpera. Odredbe ograničavaju i cijenu koštanja šivanja ženskih haljina crvene i crne boje. Određuje se do koje cijene koštanja smiju biti ukrasne tračice, s napomenom da ne smiju biti ukrašene parlama, Zabranjuju se ovratnici od čipke ili izrađeni zlatnim ornamentom uz prijetnju kazne također od dvadeset i pet perpera za svaki put kad bude prijavljena nositeljica spomenutih ukrasa, a prijavitelj dobiva nagradu koja iznosi polovicu kazne. Iz ove zabrane nisu bile isključene mlade djevojke ni udate ni neudate. Ista zabrana odnosi se i na rukave ženskih košulja.

Zabranjuju se kišobrani od srebra pod prijetnjom kazne od dvadeset i pet perpera i uz nagradu prijavitelju.

Na ogrtače je bilo zabranjeno stavljati ikakve ukrase od zlata, bisera ili svilenih traka i nikakav svileni ornament pod prijetnjom kazne od petnaest perpera. Isključene su djevojke iz te odredbe o kazni.

Zabranjeno je i ženama i djevkama nositi pregače od baršuna, a one koje nose pregače od platna ne smiju ih ukrašavati nikakvim ornamentima pod prijetnjom kazne od dvadest i pet perpera.

Nije bilo dopušteno ni ženama ni djevojkama da u sajunu idu u crkvu, ako im je crkva u blizini kuće, pod prijetnjom kazne od dvasest i pet perpera i uobičajenu denuncijaciju. Sajuni se nisu smijeli podstavljati skupocijenim krznom, već samo lisičijim i janječim. Zabranjeno je majstorima kožarima izrađivati haljine ženama od dragocijenog krzna pod prijetnjom kazne od dvadest i pet perpera za prvi put (svaka sljedeća kana se udvostručavala).

Zabranjeno je bilo svim plemkinjama, osim staricama i udovicama s navršениh 50 godina da nose kapu na novi način (foggia nuova), izuzev za kišna vremena, kad ih smiju nositi i druge žene. Uz već spomenute zabrane, nije bilo dopušteno koristiti rupčiče od svile.

Kaznoma je ograničavana raskoš i cijena svadbenih škrinja. Kazni su podljevali i slikari koji su oslikvali škrinje. Svakom denuncijantu pripadala je polovica utjerane kazne, prema zakonu.

Tko su bili potkazivači i u kojoj su mjeri bili djelotvorni, kao i to koliko su bili zaštićeni od odmazde potkazanih, teško je utvrditi iz arhivskih dokumenata. Nazivati nekog špijom u Dubovniku, bila je teška uvreda, što znači da razotkriveni doušnici nisu dobro prolazili u vlastitoj sredini. Ni Marin Držić nije imao o njima dobro mišljenje, iako je špijavanje bilo sastavni dio društvenog života.²¹

2.7.3. ZLOPORABE POLOŽAJA, PREKŠAJI I KAZNE

Pravni sustav Republike predviđao je kazne za loše obavljanje dužnosti, izbjegavanje odgovornosti, primanje mita i kršenje zakona. U vijećnici i sudnici često se govorilo o prekršajima u službi, a o tome treba dodati i tamnu brojku. Najčešće se spominju neposlušnost, samovolja i krađe. O ovom posljednjem svjedoče oporučna priznanja raskajanih plemića, koji su neovlašteno poslovali s općinskim novcem i zemljom. Predsmrtna priznanja pokazuju da su najčešći prekršaji bili utaja i mito. U strahu pred smrću, vlastela su priznavala detalje o pronevjerama i krađama u carinarnici, magazinu, oružarnici, riznici, solonama, na brodovima i u drugim služabama.

Malo je bilo plemića koje je od prekršaja odvrćala osobna moralna čvrstoća, odgovornost i odanost. Zbog toga je vlada poduzimala poticajne i nadzorne mjere kako bi utjecala na savjest i postupke službenika. Početkom 15. stoljeća u Veliko, vijeću raspravljalo se o neučinkovitosti općinskih službenika i njihovom nemaru u službi. Zaključak je bio da službe pripadaju Republici, a ne vlasteli koja ih vrše, te se stoga oni moraju ponašati u skladu sa zakonima, a ne po svojoj volji. Od tada su izabrani službenici nakon pokusnog roka dobivali potvrdu u Malom vijeću ili u Senatu. Privatno obrtanje općinskog novca nije bilo dopušteno, pa su se službenici morali zakleti da će ga ulagati samo u korist općine ili neke zaklade. Nikakvim načinom ili dosjetkom nisu smijeli izigrati ovu zabranu.

²¹ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 187.-192.

Dojave nisu bile dovoljno učinkovito sredstvo nadzora nad državnim činovnicima. Osim toga, mnogi su odustajali od prijave jer se u maloj sredini lako moglo dogoditi da dojavitelj ima nepriliku s obitelji tuženog ako bi se saznao njegov identitet. Zbog toga su uvedene posebne službe sa zadaćom nadzora nad čitavim upravnim aparatom. Prvi nadzorni službenici bili su ispitivači računa, koji su još od 14. stoljeća nadgledali sve službe vezane za državne prihode.

Prisezali su da će pregledavati poslovne knjige bez mržnje, straha i ljubavi. Nije im bilo dopušteno uređivati račune i knjige Dubrovčanima i strancima, jer se to smatralo narušavanjem pravila službe.

Počinjene prekršaje svatko je mogao potajno dojaviti vladi, koja je to poticala novčanim nagradama. Znajući to mnogi su plemići odustajali od zlouporabe zbog straha od suda, sramote, gubitka povlastica, globe i tamnice. Drugi su strahovali od grijeha i Božje kazne, a njih je na poštenje poticala zakletva na Evanđelje. Prisezali su svako prema svojoj služni, da će je vršiti u skladu sa savješću i istinom, bez prikrivanja, varanja, i osobne koristi. Nitko nije mogao izmaknuti prisezi, od kneza, rizničara i senatora, do nadzornika uvoza i prodaje vina, žita i kruha. Kad se radilo o većem iznosu novca, nije bilo dovoljno se zakleti na Evandjelje, već i na čast Djevice Marije i svetoga Vlaha.²²

2.7.4. „RED I MIR „ U GARDEROBNIM ORMARIMA GRAĐANA

Zakoni protiv raskošnog odijevanja također se mogu promatrati iz perspektive odnosa vlasti i privatnosti građana, prije svega žena. Iako se neke od odredbi odnose na odjeću muškaraca, u zakonima ipak pretežu zabrane vezene uz žensku odjeću i nakit. Invektive protiv raskoši najprije su dolatile iz Crkve, preko riječi propovjednika, koji su politički i društveni nered povezivali sa ženskim odijevanjem. Žudnju za raskošnim odijevanjem i kićenjem poistovjećivali su s drugim oblicima žudnje, koji vode svakojakom neredu, Povika s oltara počela se postupno povezivati s legislativom, pa si nakon 1300. godine zakoni protiv raskoši zaredali u mnogim europskim gradovima i zemljama. To je bilo u suprotnosti sa sve većim značenjem odjeće u određenju statusa i moći gornjih društvenih slojeva.

²² Janekovic - Römer Zdenka: *Okvir slobode*, HAZU u Dubrovniku, Zagreb, 1999., 256.

Skupocijene tkanine postale su prvi znakovi pripadnosti određenom sloju, a isto tako i društvenog uspona. Žene su bile osobito osjetljive na društveno značenje odjeće, jer su im druge potvrde statuse bile uskraćene ili bitno ograničene. Također, ženska odjeća imala je veliko značenje za ugled muža i čitavog roda. Odjeća je jasno označavala status i društvene granice, te je time bila u službi društvenog reda. Prema tome, i raskoš je imala važnu društvenu ulogu, jer je potvrđivala položaj obitelji u zajednici. No, vlastima se nije uvijek sviđalo takvo isticanje pojedinca i obitelji. Raskošne obrube, zlatne vrpce, brokatne tkanine i niske bisera dubrovački su zakonodavci povezivali s problemom javnog nereda i proglašavali ih opasnošću na dobrobit grada.

Zakonskim zabranama i propisima htjeli su potaknuti građane na štednju, umjerenost i skomnost, te iskorijeniti lakomost i rasipnost. U jednom od zakona doslovno se kaže da su providnici zemlje predložili ograničenja u odijevanju ne bi li obuzdali neumjerene prohtjeve raspuštene mladeži i osigurati pošten i umjeren život građana.

Odredba iz 1503. donosi prispodobu o mormarima koji plovidbu prilagođuju vremenu, a tako mora učiniti i dobra vlada, koja u opasnim vremenima mora ukinuti suvišnu pompu u običajima. Jedino će umjerenost i doličnost preživjeti nevrjeme i sačuvati svoju državu. godine 1515.

odredbe se postrožuju, uz zabrinutu tvrdnju da luksuz dovodi grad do propasti. Stoga su zabranjene brokatne i svilene tkanine, osim za izradu rukava i za svadbenu odjeću.

Zakonodavci su mislili ozbiljno, o čemu svjedoče kazne od godinu dana zatvora za pučane i pet godina gubitka službi i privilegija za vlastelu. Nije im smetala samo skupoća odjeće, već i novi krojevi, o čemu svejedoče zapljene dugih ogrtača širokih rukava radi skraćivanja i sužavanja na dubrovačku mjeru. Isti stav iskazuje i odredba 1516. koja kaže da žene u Dubrovniku mogu nositi samo haljine i ogrtače na dubrovačku, a ne aliquas novas fogias. Takvim je ženama priprećeno adekvatnom kaznom, odnosno zabranom nošenja grimiznom ogrtača, biserima izvezenih rukava i zlatnih pojaseva na čak pet godina. Godinu dana ranije zabranjeno je nošenje nekih narukvica, jer su to stvari koje su došle iz Morkakije. Moda na finentinski također je izazivala podozrivost vlasti, a odjeća alla serviana smijeli su nositi samo stanovnici dubrovačke okolice i parlabući. Ako bi netko s putovanja donio komad zabranjene odjeće, morao je predati u roku od petnaest dana.

Promijenjivost mode bitno je povećala troškove, no, u očima dubrovačkih senatora još je gore bilo narušavanje dotad postojanog i prepoznatljivog društvenog reda modnim novostima.

Dubrovački zakonodavci pragmatično stavljaju novosti, a ne ne osudu ženske putenosti, taštine i grijeha, kao što to čine neki talijanski zakoni protiv raskoši i drugi izvori iz 15. i 16. stoljeća. Uz to važno im je bilo da se kroz odjeću jasno očituje društveni položaj pojedinca.

Zakonska regulativa, doduše, ne spominje staleške razlike, ali drugi izvori otkrivaju da je to regulirano običajnim pravom. Tako se Kotruljević i Gozze zgražaju nad onima koji su odijevanjem zamagljivali granice između društvenih slojeva.

Nasuprot tome, hvale *costume politico*, to jest način odijevanja koji odgovara statusu pojedinca. U umjerenom i starinskom odjevanju na dubrovački vidljivi su red i vrlina, a u modnim novostima raskalašenost i propast. Primjetno je da normativni i drugi izvori odjeću promatraju prvenstveno kroz prizmu društvenih grupa. No, između redova dade se primjetiti da se bitka spuštala i do pojedinca. Nadmeno paradiranje mladića u pariškim i firentinskim ogrtačima Stradunom daje naslutiti začetke afirmacije individualnosti kroz odjeću. Rasprave koje su se o tome vodile u vijeću i odluke o oduzimanju ili prekrajanju takve odjeće svjedoče da je put takve afirmacije bio izuzetno otežan.

Mijena mode i individualnosti kosile su se sa voljom vlasti da sačuva tajne simbole društvene važnosti. Vlada je čak poticala denuncijacije da prijave tko posjeduje i nosi zabranjenu odjeću. Kazne su propisane i za predstavnike vlasti koji nisu revno izvršavali svoj krojački posao. Pomilovanje za takve prekršaje bilo je uvjetovano dvotrećinskom većinom svih triju vijeća. Postavlja se pitanje je li se radilo samo o smanjenju potrošnje ili i o strahu od senzualnosti koja se odupire racionalnoj kontroli.

Pitanje je također zbog čega su zakonodavci donosili ove zakone i čemu su oni uopće služili. U preambulama zakona nalaze se različiti motivi, od ograničenja potrošnje i potrebe za slobodnim kapitalom, do moralnih i demografskih, vjerskih, pa i uskih mizoginih razloga. Neki zakoni doista otkrivaju protekcionističke namjere, no neki su tek sporadični. Diane Owen Hugnes, koja je tim pitanjem bavila posebno, nalazi svrhu ovih zakona u političkim razlozima, prije svega u smišljenom izdvajanju plemstva, kojega su se oni prvenstveno ticali. Viđeni na taj način, zakoni protiv raskoši mogu se smatrati promicanjem republikanskih vrlina plemstva i porpornjem jasnih društvenih razlika. Za zakonodavce, odjeća je bila metafora specijalnog statusa, odnosno način reguliranja odnosa među ljudima.

Kada se radilo o ženama, na temelju odjeće mogla se procjenjivati i njihova čestitost: smatralo se da se vrlina iskazuje skromnišću, a porok raskošju odjeće.²³

2.8. RAZVOJ TRGOVINE, MANUFAKTURA, CEHOVA

Poslije formalnog oslobođenja od Mlečana 1358. kada su Mleci Zadarskim mirom izgubili među ostalim i Dubrovnik, tada je nastao period provata i naglog razvitka zanata.

Razgranata dubrovačka trgovina stvarala je uvjete za ekonomski razvitak grada. Privreda Dubrovnika, i od prije tipična gradska privreda, bila je ujedno usmjerena na pomaganje posredničke trgovine između razvijenog Zapada i zaostalog i primitivnog Balkana i Istoka. Karakteristično je da je Dubrovnik poput antickog Rima, razvio vrlo veliki trgovački kapital, bez naročitog napretka u zanatsvu. U Dubrovniku osim suknartva i zlatarstva ni jedan zanat nije proizvodio u prvom planu za izvoz, već prvenstveno za domaću potrošnju.

Trgovačkoj aristokratskoj vlasti pošlo je za rukom, da, poput one u Veneciji, održi cehovske organizacije daleko od bilo kakve vlasti. Zanatlije nisu imali udjela ni u upravi ni kod donošenja zakonskih propisa. Zanatske organizacije razvijale su se tako da bi se različite zanatlije, koje su obično satnivali u istim ulicama, udružili u zajedničke bratovštine za čuvanje zajedničkih interesa, za zajedničko obavljanje pobožnosti, uzajamnu pomoć u nevolji, smrti, bolesti i nemoći.

Osnivanje bratovštine kao i sve njene zaključke trebalo je odobriti Malo Vijeće. Članovi su morali štiti grad, držati stražu, obavljati niz poslova zaštite zakonitog poretka, u kojem nemaju pravo vršiti bilo kakve upravne funkcije.

Na čelu bratovštine stoji gastald sa svoja dva oficijala, a katkad pored toga dva degana ili suca. Svaka bratovština ima svog kapelana, koji obavlja službu božju, a često služi kao pisar bratovštine, ako su gastaldi ili oficijali nepismeni. Bratovštinom upravlja skupština, koja svake godine bira novog gastalda i oficijale.

Bratovštine su zastupale interese zanatlija prema državi i u tome su često dolazile u sukob s vladom. S druge strane bratovštine su dolazile u sukob s potrošačima, ukoliko određuju cijene svojim proizvodima. Pored toga bilo je sukoba unutar same bratovštine između majstora i

²³ Vekarić Nenad: *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, svezak XLI, . Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2003., 468.

naučnika. Ako je neka bratovština bila jače zanatsko razvijena i ako se radi o zanatu, koji je važan za izvoz, sukobi su sve češći, a intervencije vlade žešće i neumoljivije. Intervencije Republike u vezi s odlikama bratovštine zavise od karaktera zanata i suprotnosti između trgovačkih interesa, pod firmom općih interesa grada, i interesa pojedinog zanata. Do intervencija Republike uvijek je dolazilo tamo gdje se pojavio i najmanji pokušaj monopoliziranja cijena i proizvodnje.

Interesantan je stav Republike u vezi suknarskih zanata. Kad se razvilo eksportno suknarstvo u Dubrovniku, osnovana je bratovština artis lane (vunarske struke) u kojoj Malo Vijeće izabire gastalde-plemiće i suce, od kojih je bio jedan pučanin, a dvojica su bili plemići. Prvi izbor gastalda dogodio se 19. siječnja 1429. Svi podatci o toj prvoj, općoj vunarskoj bratovštini izgubljeni su, a nju je vjerovatno zamijenila gradska državna uprava, pod nazivom Komore vunarske struke. Sve do prvog pada suknarstava u Dubrovniku oko 1981. ni jednom od različitih zanata vunarske struke nije pošlo za rukom da organizira bratovštinu. Njihove su se bratovštine razvile tek kasnije, a bile su izložene stalnim intervencijama vlade, koja je često poništavala niz njihovih zaključaka.

2.8.1. TEKSTILNA PROIZVODNJA

Tekstilni proizvodi, vunene, pamučne i svilene tkanine, platno i svile različitih boja i vrsta, za otmjena odijela vlastele i za skromna odijela građana, bili su jedan od najvažnijih dubrovačkih izvoznih artikala.

Dubrovnik je kupovao sukna u Firenzi, Milanu, Comu, Mantovi, Veroni, Virenci, Piacenzi, Ferrari, Ypernu U Flandriji (sukno zvano ypre) a kasnije u 15. stoljeću i u Engleskoj (panni de Lundres) i prodavao ih na balkanskom tržištu. Trgovina suknom donosila je velike prihode Dubrovniku. Dok se je već u 13. stoljeću počela razvijati proizvodnja sukna u Dubrovniku.²⁴

Od najranijeg vremena proizvodila se se u Dubrovniku sukna za domaću uporabu takozvana raša, koju su radili domaću tkalci a obrađivali podrtigači sukna. Proizvodnja tog sukna nije pokrivala domaće potrebe. Radilo se sukno od bosanske vune, koja nije bila naročite kvalitete. Bolja sukna za odjeću vlastele uvozila su se izvana.

²⁴ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 3.- 4.

Testilni zanati, kao i većina zanata u to vrijeme, bili su tek u razvoju. Republika nije bila zadovoljna sa stanjem domaće proizvodnje i potkraj 19. stoljeća počinje raditi na razvijanju zanata različitih struka.

Dubrovnik nije imao uslova za razvitak kvalitetnije tekstilne proizvodnje, jer je vuna, dovezena iz balkanske pozadine, bila lošije kvalitete, i sukno od te vune nije bilo mnogo bolje od sukna domaće proizvodnje, koja je bila raširena po čitavom balkanskom poluotoku.

Da bi se počela proizvoditi sukna za izvoz, vlada je morala učiniti mnogo toga. U prvom redu je morala osigurati nabavu kvalitetnije vune, zatim uvođenje bojadisanja sukna (za što Dubrovnik također nije imao prirodnih uslova, jer su se sve boje uvozile), uvođenje proizvodnje sapuna (bez kojeg nema temeljitog čišćenja sukna i vune a osim toga morala je dovesti strane majstore, koji bi sa sobom donijeli novu tehniku proizvodnje sukna. Te je mjere Republika provodila i u drugim zanatima, pa se tako i u tekstilnim zanatima osjeća prijelom pri kraju 14. stoljeća. I na početku 15. kada u Dubrovniku počinju cvasti različiti zanati.

Oni koji su postojali od prije, naglo se razvijalu, a pojavljuje se i niz novih. Kod tekstilne struke ta razlika je još veća nego u ostalim strukama iz tog razloga, što je trgovačka politika dubrovačke vlastele tražila pod svaku cijenu razvitak eksportne suknarske proizvodnje. Republika je bila spremna uložiti velika novčana sredstva u podizanje te proizvodnje, jer je bilo u prvom redu u interesu vladajuće klase vjestela-tgovca.²⁵

Pomanjkanje prirodnih resursa izazvalo je velika kolebanja u toj proizvodnji. Proizvodnja je ovisila isključivo o uvozu i svaki poremećaj u trgovini (koji su onda bivali česti zbog mnogih ratnih operacija) izazvao bi pad suknarstva, i ono bi se oporavljalo tek novim intervencijama vlade.

Godine 1398. u Dubrovnik dolaze specijalci tekstilne struke. Te godine dolazi u Dubrovnik prvi bojadisar Dominik Filipov iz Augubija, koji dobiva od općine kuću za radionice, dva kazana uzidana u peć, četiri kace i jednu spravu za valjanje i opremanje tkanina. On je bio oslobođen carina na uvoz potrebnog alata. Isto su tako bili oslobođeni carina stranci, koji su mu donosili sukna na bojenje.

²⁵ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 5.

Oni su predložili Republici izgradnju većih radionica za proizvodnju sukna. Od tog vremena razvila se u Dubrovniku prizvodnja sukna za izvoz. Republika je izgradila mnoge radionice, naročito praonice i bojadisaonice. Već 1451. državne praonice nisu donosile one prihode, koji bi je zadovoljevali, i Veliko Vijeće je odredilo da se i vuna mora prati u državnim praonicama. Određeno je da za svaki miljar vune koji se bude prao van općinskih praonica, se ubire taksa od 1 perpera u korist općinskog perača vune. U to vrijeme nastaje sve veća nesloga između trgovaca i bojadisara. 1455. nastaju veliki sukobi između trgovaca i tkalaca, koji su bili jako eksploatirani, tako da je Republika morala intervenirati. Već 1442 su bile zabranjene privatne bojadisaonice.

Odredbe koje donosi Republika sve se više pooštruju zbog sve većih propusta u suknarsvu, dok 163. ne budu porušene sve radionice izvan grada, zbog bliske ratne opasnosti. To je bio težak udarac suknarskoj proizvodnji u Dubrovniku, ali se ona oporavlja i nastavlja s radom. 1481. godine Veliko Vijeće donosi odluku da se mora ponovni podići suknarstvo, koje je u to vrijeme bilo skoro potpuno zamrlo. Suknarsvo se podiglo, ali se već 1530. godine ponovno pokušava podići promet proizvodnje sukna., koja je ponovno bila gotovo propala. 1537. godine su opet srušene sve radionice u predgrađima i to je bio još jedan udarac suknarskoj proizvodnji koja je i onako već propadala.

Potkraj 16. stoljeća suknarstvo je u stalnom opadanju, tako da je u 17. stoljeću općim nezadovoljavanjem dubrovačke trgovine u prvom redu bilo pogođeno suknarstvo, koje se u tom stoljeću potpuno gubi.

Razvoj, porast i pad tekstilnih zanata u Dubrovniku usko je povezan s razvojem i padom dubrovačke trgovine. Čim je dubrovačka trgovina izgubila svoj doseg, koji je dotad imala, odmah je počelo padati i suknarsvo, umjetno podizano i razvijano, što je ujedno najbolji znak za nazadovanje Dubrovnika uopće.²⁶

Značaj suknarske proizvodnje u Dubrovniku upravo je u tome, što je suknarska proizvodnja u Dubrovniku jedina proizvodnja, koja je u većoj mjeri proizvodila za izvoz. U ostalim su strukturama dubrovački zanati pokrivali djelomično ili potpuno domaće potrebe, a tek su u vrlo malom opsegu proizvodili za izvoz.

²⁶ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 7.-9.

2.8.2. ŠTO JE REPUBLIKA RADILA ZA PODIZANJE SUKNARSTVA

Velika potražnja kvalitetnog sukna na Balkanu i Istoku ponukala je dubrovačke trgovce, da ulože kapital u suknarstvo; u prvom je redu to učinila sama Republika koja je imala dosta kapitala, a vlast je bila u rukama vlastele, koja se bavila trgovinom i bila u tome neposredno zainteresirana. U tu je svrhu proizvodnja carinski zaštićena: carina je ukinuta na uvoz alata i sirovina, a povišena je na inostrana sukna; određene su niske prijevozne tarife na brodovima za dovoz sirovina potrebnih suknarstvu, kao vuni, bojama i svili, a visoke za inostrana sukna, osim toga date su majstorima koji su se bavili suknarstvom mnoge povlastice u obliku zajmova, davanja premija na proizvedena sukna, građene su na trošak Republike radionice i nabavljen za njih inventar i alat. Već ugovorom s Dominikom iz Augubija 1398. g. općina daje neke povlastice majstoru Dominiku, kao oslobođenje od carina na alat, oslobođenje od carina na sukna, koja dolaze na bojenje, a dala mu je i pribor s radionicom. Nešto kasnije je dobio Augustin Golakući iz Permule zajam od 120 perpera za uvođenje suknarskog zanata. 27. siječanj 1416. g. Veliko Vijeće prihvaća molbu ser Pavla de Cornelo iz Piacenze, koji je započeo u Dubrovniku s bojenjem i uređivanjem sukna za izvoz. Odobrena mu je radionica sa svim inventarom za bojenje potpuno besplatno tako dugo, dok bude obavezan da proizvodi općini. Općina mu odobrava 2.000 dukata zajma za nabavu vune, i to 1.000 do konca ožujka te godine, a 1.000 do kraja lipnja iste godine. Ser Pavle je dobio sva prava kao svaki dubrovački građanin u svim poslovima, koje vrši, samo ne smije kupovati strana sukna ni barhet. Općina se obavezuje, da neće u toku 10 godina, koliko traje ugovor, stavljati nikakve takse ni carine na vunu, na sukna, koja on izradi, na boje ili na bilo koju stvar potrebnu njegovu zanatu. Godine 1417. umro je Pavle Cornelo i njegov je ugovor preuzeo njegov brat po majci Petar Pantella. Pavlu Cornelu je dozvoljeno da preveze 800 stara žita u Veneciju. 26. lipnja 1417. g. općina je sklopila ugovor s majstorom Jakobom za proizvodnju sapuna i dodjeljuje mu radionicu, zajam za alat od 50 dukata i plaću od 60 dukata na godinu.²⁷ 29. siječnja 1418. g. općina odobrava Salvetu de Salveto iz Ferrare premiju od trećine dukata za svaki komad sukna, koji bude proizveo, daje mu kuću za stanovanje i rad i dubrovačka građanska prava za sve kupnje osim uvoza stranog sukna barheta druge robe, koja ne pripada u suknarstvo.

²⁷ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 10.-11.

Ugovor je sklopljen za dvije godine. 27. srpnja 1418. g. ser Andrija Volčević se počinje baviti suknarstvom, unajmljuje jednog majstora iz Italije, kojeg, kako on veli u svojoj molbi, i ne može dobiti ispod 100 dukata godišnje plaće, te traži od općine 50 perpera na godinu za najam jedne kuće i u roku od 3 godine proviziju na svako proizvedeno sukno u visini jedne trećine dukata, što općina odobrava .

16. rujna iste godine općina sklapa ugovor s Tomom Stjepanovim, građaninom Vicenze i odobrava mu trećinu dukata premije po svakom komadu sukna. Dopušta mu da uvozi njemu potrebne stvari bez ikakve carine, da prodaje sukno kome hoće i daje mu zajam od 200 dukata na deset godina. 12. prosinca iste godine obraća se na Veliko Vijeće ser Johannes Michaelis de Mence s molbom, da mu se na 5 godina odobri po 40 perpera na godinu za najam kuće, jer, kako on veli, »svi, koji su htjeli raditi i unaprijediti tu struku u Dubrovniku uz vašu pomoć, imali su razne olakšice od općine«. 7. veljače 1419. Veliko Vijeće dodjeljuje Luki iz Zadra, bojadisar, radionicu, gdje su se ranije proizvodile lumbarde, na 5 godina, određuje, da mu se u toj radionici izrade peći za kotlove i kanal do mora, a isto tako, da se popravi kanal do mora, koji vodi iz radionice, u kojoj je Luka radio već do tada. Za staru radionicu će Luka i nadalje plaćati svega 28 perpera za najam. Odobrava mu se zajam od 500 perpera. Oslobađaju se carine na 5 godina sve boje i alat, koje Luka uvozi iz vana ili kupi u gradu. Ako se nakon 5 godina ne budu mogli sporazumjeti o nastavku rada, Luka će moći izvesti sve svoje stvari potrebne za bojadisanje bez carine, kuda hoće. 13. prosinca Veliko Vijeće oprašta ser Michaelu de Roda Kataloncu izvjesne postupke Katalonaca protiv Dubrovnika s time, da može uvoziti u Dubrovnik vunu i ostalu robu u roku od 3 godine, a da neće biti odgovoran za zločine bilo kojeg Katalonca, već samo za svoje. Istog dana je odlučeno, da se na tri godine oslobodi carine sva vuna, koja se uvozi u Dubrovnik za potrebe suknarstva. 16. prosinca iste godine daje se sloboda Petru Netti i ser Gabriellu Vinceniju iz Maiolice, da mogu slobodno trgovati u Dubrovniku s vunom i da neće odgovarati za neke Katalonce, koji su počinili prestupe, već da, će svaki odgovarati samo za svoje. 20. travnja 1420.²⁸ Veliko Vijeće odobrava Ivanu Calomeris Kataloncu, da može doći u Dubrovnik bez obzira na neku osudu, kojom je ranije bio kažnjen. Ti zaključci i popuštanje prema Kataloncima govore nam, da je Republika svim silama nastojala, što više olakšati dovoz katalonske vune u grad. Ona i dalje daje različne povlastice pojedinim majstorima. 11. lipanja 1420. Veliko Vijeće odobrava Brunoru iz Firenze i Blažu de

²⁸ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 12.-15.

Thomaso iz Luche, bojadisarima, da mogu raditi u općinskim bojadisaonicama, oslobađa od carine svu robu, koju će oni uvoziti za potrebe svoje bojadisaonice u roku od 5 godina, s time, da nakon toga roka mogu tu robu prodati ili odnijeti kud hoće bez carine. 18. srpnja sklopljen je ugovor s Augustinom de Prato, kome se dodjeljuje 40 perpera za najam kuće, daju mu se dubrovačka građanska prava za sve kupnje i prodaje osim za strano sukno i premija od jedne trećine dukata za svako sukno u trajanju od 5 godina. Da bi još povećala uvoz vune u Dubrovnik, Republika odobrava 12. prosinca 1420. g., da svaki onaj, koji dovozi vunu u Dubrovnik i tu je proda, može za te novce u Dubrovniku kupiti robu, koja mu se sviđa i tu robu izvesti bez carine. To rješenje se odnosi na dvije iduće godine. Stekavši raznim ugovorima pojedinim s majstorima mnoga iskustva, Veliko Vijeće donosi 2. srpnja 1421. jedan opći propis o sukнарstvu. U tom se propisu pored ostalog određuje da se sa svakim majstorom, koji radi u sukнарstvu, ako je stranac, ima postupati kao s dubrovačkim građaninom, u svim poslovima vunarske struke. 12. sječnja 1423. g. produžuje s rješenje, kojim se oslobada carine sva vuna uvezena u Dubrovnik za potrebe sukнаrske proizvodnje, a isto su tako trgovci, koji dovezu vunu oslobođeni plaćanja carine na svu robu, koju za te novce kupe. Ovo je rješenje doneseno za rok od 3 godine. 18. se ožujka, produžuje na 3 godine dozvola ser Michaelu de Roda Kataloncu, kojom mu je dozvoljeno dovoziti u Dubrovnik vunu, žito i ostalu robu, bez odgovornosti za prekršaje ostalih Katalonaca.²⁹ Pošto se već bila razvila u Dubrovniku proizvodnja sukna bolje kvalitete, Veliko Vijeće 22. siječnja 1433. određuje, da svaki stranac, koji uvozi sukna u Dubrovnik, mora platiti 6% carine, a isto toliko kupac. Istim se rješenjem zabranjuje strancima da prodaju bilo kome Dubrovčaninu inostrana sukna. Tim je rješenjem Republika nastojala otežati izvoznu trgovinu stranim suknom, koja je prolazila kroz Dubrovnik, a s druge strane domaća je proizvodnja postigla već takav kvalitetu, da je Dubrovčanima moglo biti zabranjeno kupovati od stranaca inostrano sukno. Godine 1432. bilo je sukнарstvo već dobro razvijeno i Republika počinje nametati prve takse majstorima. Svaki gazda radionice morao je platiti 3 perpera po radionici u korist »artis lane«, a svaki, koji se je htio baviti tom strukom, morao je da plati 6 perpera kao ulazninu u struku. Od ove su takse bili oslobođeni oni, koji su proizvodili manje od 20 peča sukna prve godine. Nitko nije smio početi prije s proizvodnjom, dok se nije zakleo oficijalima, da neće raditi ništa protiv propisa i dok nije platio 6 perpera, pod prijetnjom globe od 10 perpera.

²⁹ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 17.

Ti propisi su bili na snazi 2 godine, a 18. sudenog 1434. su prošireni i ispravljani s time, da imaju vrijediti do daljega. Osmi zaključak tog propisa kaže, da se zabranjuje strancima da rade suknarski obrt u Dubrovniku jer da prihodi od ovog obrta, trebaju ići u korist građana Dubrovniku, koji podnose i zlo i dobro svoga grada. Za stranca, se smatra svaki onaj, kome nije Veliko Vijeće dalo građansko pravo. Stranci ne smiju u vunarskom obrtu sklapati nikakve kompanije, tako da nemaju ni direktno ni indirektno koristi od vunarstva. Od ovog rješenja izuzeti su oni stranci, koji su u to vrijeme već proizvodili sukna u Dubrovniku. Tim zaključkom je Republika obustavila daljnji priljev stranaca u ovaj zanat, jer su domaći ljudi već počeli uspješno raditi u tekstilnom obrtu. Za 15 godina svog ubrzanog tempa vunarstvo se u Dubrovniku brzo podiglo, od pozivanja stranaca davanja, premije od jedne trećine dukata po komadu sukna, vlada je prešla na novu politiku zabranom dolaska novih stranaca i udaranjem takse od 2 dinara, koje su sada, majstori morali plaćati rukovodstvu artis lane po komadu sukna. Nagli razvitak suknarstva i izgradnja mnogih radionica izazvali su jaku konkurenciju naročito kod bojadisaonica. Državne praonice i bojadisaonice ostale su bez posla. Godine 1435. Veliko Vijeće u svom zaključku od 21. lipnja kaže, da je općina utrošila mnogo novaca na podizanje suknarstva, naročito u izgradnju praonica, bojadisaonica i valjaonica sukna, a sada da su privatne osobe izgradile mnoge bojadisaonice i da to donosi veliku štetu općini. Općinske su praonice, valjaonice i bojadisaonice sukna ostale napuštene. Zbog toga se donosi zaključak, da svatko, tko u Dubrovniku ili na području Dubrovnika, bilo građanin bilo stranac, proizvodi neoprana i nebojena sukna, mora najmanje polovicu tog sukna dati prati i bojiti u općinskim bojadisaonicama. Svatko, tko prekrši taj propis, platit će kaznu od 1 dukata za svaki komad sukna, koji bude manjkao od polovice. Međutim ni to nije zadovoljilo vladu i ona donosi nakon 7 godina, 12. lipnja 1442. zaključak, da se zabranjuju privatne bojadisaonice. Ovaj zaključak je naišao na veliki otpor i u samom Vijeću, gdje je bio donesen s 49 protiv 38 glasova.³⁰ U propisu stoji obrazloženje, da se je mnogo kršio propis o obaveznom bojenju polovice sukna u općinskim radionicama, te da je u interesu Republike da se donese novi zaključak. Zabranjuje se rad u svim privatnim bojadisaonicama osim bojadisaonice u Omblu i jedne druge u Gružu. Bojadisaonici na Pilama na zemljištu Gučetića i bojadisaonici majstora Jacoma u gradu dopušta se, da rade još dvije godine, s time, da nakon dvije godine moraju prestati pod prijetnjom globe od 100 dukata. Općina mora od njih otkupiti inventar, ako ga ovi budu htjeli prodati.

³⁰ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 19.-21.

Ubuduće se zabranjuje izgradnja bilo kakvih novih bojadisaonica, bilo u gradu ili izvan grada. Istovremeno, dok je poduzimala mjere protiv stranaca i protiv privatnih bojadisaonica, Republika i dalje nastoji olakšati uvoz vune 5. studenog 1440. ponovno oslobađa uvezenu vunu na 3 godine svake carine. Osim toga Republika je stala donositi oštre propise, da zaštiti tajnu proizvodnje sukna. 13. ožujka 1449. Veliko Vijeće zabranjuje svim Dubrovčanima, ili onima, koji se nazivaju Dubrovčanima, pa čak i onim strancima, kojima je dana dozvola da se bave tekstilnim obrtom u Dubrovniku, da sami ili preko podređene im osobe proizvode sukno u bilo kojem mjestu na svijetu osim u Italiji, gdje se ono već i onako proizvodi. Tko prekrši tu zabranu, bit će kažnjen podzemnim zatvorom u trajanju od godinu dana i neće smjeti pet godina raditi vunarski zanat u Dubrovniku. Tko prijavi takvog prekršitelja bit će nagrađen s 25 perpera i držat će se njegovo ime u tajnosti. Isto tako, ni jedna osoba, ma kog staleža, koja stanuje u Dubrovniku, ne smije iznijeti iz Dubrovnika i s njegova teritorija, ni jednu spravu ili alat, pomoću koga se prave sukna. Tko bude pokušao iznijeti takav pribor, bit će kažnjen oduzimanjem tog pribora, a ako ne bude uhvaćen, platit će globu u vrijednosti pribora i pored toga bit će zatvoren mjesec dana u donjim zatvorima. Tu kaznu će dobiti svaki puta, kad prekrši ovaj propis. Tužitelj će biti nagrađen s 25 perpera. Taj zaključak izražava težnju, da se spriječi širenje sukнарstva na Balkan i obalu, jer dok su dopustili proizvodnju sukna u Italiji, koja je imala dobro razvijenu sukнарsku proizvodnju i nije predstavljala tržište za dubrovačko sukno, dotle se zabranom rada na područjima koja su bila dubrovačka tržišta želio postići monopol dubrovačko sukna i ne dopustiti razvitak domaće industrije. 1451. određuje se, da se i vuna mora prati u općinskim praonicama, kojih kapacitet još nije bio popunjen i to tako, da se od svakog milijara vune, bez obzira gdje se bude prao, mora platiti zakupcu općinske praonice po jedan perper. Godinu dana kasnije radi velikih ratnih troškova povećava se taksa na domaća sukna i od svake bale se uzima taksa od 6 dinara kod žigosanja, dok se ranije uzimalo samo 2 dinara. Godine 1463. porušene su sve radionice u predgrađu Dubrovnika, ali se rad nastavio i zgrade su uskoro ponovo izgrađene.³¹ Godine 1478. vlada povisuje uvoznu i izvoznu carinu na sva sukna osim dubrovačkog. Međutim u to vrijeme dubrovački tekstilni obrti naglo propadaju. Godine 1481. je sukнарska proizvodnja bila skoro nestala. Veliko Vijeće 12. veljače 1481. donosi niz propisa, kojima se htjela podići vunarska struka.

³¹ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 24.-26.

Za strano sukno također je skinuta zabrana, prodaje s time, da se po Dubrovniku ne može na malo prodavati sukno, koje stoji manje od 20 dinara lakat, pod prijetnjom oduzimanja takvog sukna, kao kontraband. Sukna, koja su do tada, bila u prodaji, morala su se donijeti na žigosanje. Od toga zaključka su bila izuzeta sukna, koja su prodavali mornari. Njih je svako mogao kupiti za svoju upotrebu, ali ne i za preprodavanje. Za svaki komad sukna u vrijednosti iznad 30 dukata davala se premija od 1 dukata. Bolje vrste vune kao francuska, mantovanska i veroneška oslobođene su carine. To je rješenje trebalo, podići proizvodnju sukna. Vlada se je nadala, da će proizvodnja jeftinijeg sukna moći podmiriti domaće potrebe i stoga je zabranila prodaju inostranih sukana ispod 20 dinara lakat. Dana je velika premija na proizvodnju kvalitetnih sukana, koja, je bila potpuno propala. Medutim podizanje sukнарstva nije išlo ni izdaleka onako brzo kao u onih 15 godina između 1420. i 1435. U svom rješenju o vunarstvu od 1499. g. Veliko Vijeće objašnjava, da se donose propisi o podizanju podržavanju sukнарstva, koje je počelo od nekog vremena da opada u Dubrovniku. Svi oni, koji imaju različnih sukana po cijeni od ispod pola dukata lakat (ascolani, norsuni, pignaroli, bergamaschi, feltresi), plaćaju 7% carine, a smije se na malo prodavati samo sukna vrste blanchette (vrst flandrijskog sukna). Godine 1504. Veliko Vijeće još uvijek donosi propise za podizanje sukнарstva. Ovaj put se nastoji sukнарstvo podići pomoću podizanja priloga, koje plaćaju sami zanatlije, sniženjem cijena sukna Prilog od svakog komada sukna podiže se za 2 dinara. Prilog vlasnika radionice diže se za pola posto. Isto se tako podiže prilog od bojadisara za 2 dinara. Prodaja na malo ostaje i nadalje oslobođena carine, ali za sukna, koja idu u izvoz, treba platiti carinu. Ovaj zaključak je bio donesen na tri godine. 17. prosinca 1507. bio je produžen na dalje tri godine, a 11. veljače 1520. produžen je za proteklo vrijeme i za dalje 2 godine. Nastojanja vlade, da zaštiti svoju proizvodnju, išla su još i dalje. Vlada je nastojala provesti kontrolu cijele trgovine suknom, koju su vodili njeni trgovci. Zbog toga 9. lipnja 1508. Veliko Vijeće odredi, da trgovci, koji kupuju sukno na zapadu ili Siciliji i prevoze ga na Istok: ne ušavši u Jadransko more, također moraju platiti carinu. Ako iskrcaju sukno u Aleksandriji ili kojem mjestu Sirije, plaćaju 2% carine, a ako iskrcaju u Anatoliji, u Skiju ili Carigradu, Jedrenu ili bilo kome turskom mjestu, plaćaju 5 % carine. Za »cariseae« (vrsta flandrijskog sukna) plaćalo se kod dovoza u Dubrovnik 7% za ulaz, a 7% za izlaz sukna iz grada. 6. svibnja 1510. Veliko Vijeće donosi dalje propise za poboljšavanje sukнарstva, među ostalim određuje premiju na uvoz francuske vune od 2 dukata po miljaru i 1 dukat po miljaru španjolske vune, a ujedno su španjolska i francuska vuna oslobođene carine. Tko bude radio sukna od francuske vune, imat će premiju od 1 dukata po suknu, a od španjolske vune 20 dinara po suknu. Zaključak o premijama donesen je na 5 godina. 11. siječnja 1530.

Veliko Vijeće donosi nove propise o vunarstvu, koje od nekog vremena nazaduje. Među ostalim povisuje se premija na 4 dukata po miljaru na francusku vunu, a 2 dukata na španjolsku vunu. To je premija za opranu vunu, neoprana španjolska vuna dobiva samo jedan dukat. Sva vuna je opet oslobođena carine. 27. ožujka 1549. Veliko Vijeće zaključuje, da je suknarstvo u Dubrovniku već toliko opalo, da postoji opasnost, da ga potpuno nestane. Oni su ustanovili, da bojadisaonice mogu povećati i da uništiti suknarstvo i zbog toga donose propise o upotrebi boja. Svakome, tko bi došao da radi u suknarstvu, a obvezao bi se, da će godišnje proizvesti 100 komada sukna, dat će općina zajam od 2.500 dukata na 5 godina. A ako bi izradio više od obaveze, dobio bi za, svako sukno po 1 dukat premije. Ako bi netko htio raditi bez zajma, dobit će premiju od 1 dukata po suknu od 70, a 1,5 dukat po suknu sopramani od 80. Ako bi netko proizvodio sukna od španjolske vune od 80, koji su od vrste »settantini«, koji se rade u Veneciji, dobit će također proviziju od 1,5 dukata, a takva sukna se procjenjuju uvijek kao dva sukna sopramani. Onima, koji bi počeli raditi sukna od francuske vune, koja se uvozi iz Engleske, za domaću potrebu i za izvoz na Istok, dat će se premija od 4 dukata po komadu. Tko bude uvezio vunu iz Tora, Pas-sattuta i Arkadije, dobit će premiju od 3 dukata po miljaru, umjesto dosadašnja 2 dukata. To sve nije izazvalo nagli skok proizvodnje i 16. ožujka 1574. Veliko Vijeće donosi nove propise predložene od Provi-dura, koji imaju zadatak, da stave na noge i obnove suknarstvo, koje je gotovo propalo u našem gradu. Jako se povećaju zajmovi., Svakome, tko bi htio otvoriti radionicu dat će se 6.000 dukata zajma na svakih 100 peča sukna. Tko ne ispuni obavezu, za koju je primio zajam, plaća za svako sukno manjka 5 zlatnih škuda. Tko bi htio raditi sukna sopramani od španjolske vune, dobit će proviziju, kako je to određeno u prošlom zaključku, a može mu se pozajmiti za svakih 100 peča sukna tri hiljade dukata.³² Tko radi sukno na svoj račun, ne smije pomagati onima, koji su primili zajam pod prijetnjom globe od 10 dukata za svako sukno, koje bi dao takvom majstoru, i zapljene toga sukna. Oni, koji rade sukna sopramani za svoj račun, a imali su premiju od 1,5 dukata po suknu, imat će sada i za ostala sukna tu premiju. Premija na uvezenu španjolsku vunu povećana je od 3 na 4 dukata po miljaru. Za francusku je vunu određena premija čak 6 dukata po miljaru. To što je Veliko Vijeće poduzimalo, da bi podiglo suknarstvo, nije imalo uspjeha i ono se više nikada nije podiglo do one visine, na kojoj je bilo u početku XV. stoljeća.

³² Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 28.

Venecija je već 1462. g. osjetila, da je dubrovačko sukno velika opasnost za njen vunarski obrt. Venecijanski Senat je raspravljao 28. listopada te godine o dubrovačkoj konkurenciji i utvrdio, da će dubrovačka proizvodnja sukna uništiti njihovu, jer se u Dubrovniku sukno na veliko proizvodi i onda vozi po Jadranu i prodaje u tuđe zemlje. Oni naredi svojim gradovima Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, Draču, Baru, Budvi i Krfu, da ni jedan venecijanski građanin ili podložnik ne smije da kupuje ili prevozi dubrovačka sukna, pod prijetnjom globe od 500 dukata. Dubrovčani su morali da za prijevoz sukna kroz Jadran zatraže svaki put dozvolu u Kotoru i da odmah plate 10% samo za tranzit. Za dubrovačku trgovinu i proizvodnju sukna interesirali su se i Francuzi, kojima je Dubrovnik nastojao da konkurira na Balkanu i čiju vunu je na veliko uvezio i upotrebljavao. Francuski agent u Dubrovniku morao je dar stalno obavještavati svoju vladu o stanju sukнарства u Dubrovniku, i on je prepisivao neke zaključke Velikog Vijeća i slao ih u Pariz. Poredg Pored carinskih propisa, koji su zaštićivali sukнарsku proizvodnju prema vani, i propisa i ugovora o financijskom pomaganju majstora imao je Dubrovnik čitav niz propisa, koji su vodili računa o sukнарstvu, o organizaciji i načinu proizvodnje, o kontroli, o cijenama, kvaliteti i kvantiteti. Officiales i Camera artis lane Općina, koja je nastojala da što sigurnije upravlja sukнарством, organizirala je mnoge ustanove radi pomoći i kontrole zanata. Već 30. siječnja 1416. dakle tri dana nakon sklapanja ugovora s Pavlom Cornelom, Veliko Vijeće donosi propis o oficijalima vunarskog obrta i o njihovoj službi. Propis je jednoglasno primljen od 68 vijećnika, koji su bili prisutni. Da bi se vunarski obrt mogao bolje razviti i da bi se lakše njime upravljalo, biraju se svake godine tri oficijala u Velikom Vijeću, a njihova služba traje do konca prosinca. Nakon isteka te godine biraju se nova trojica tako, da među njima ostane jedan od prošlogodišnjih oficijala. Svaki je od ovih oficijala dobivao plaću od 20 perpera godišnje. Ako bi netko odbio, da se prihvati dužnosti, platio bi općini 25 perpera. Ovim oficijalima je odmah naredeno, da čuvaju i upravljaju novcem, koji je posuđen ser Pavlu Cornelu, i da njime upravljaju, kako je to predviđeno ugovorom. Oficijali su morali žigosati sva sukna, koja su otada bila proizvedena u Dubrovniku, i izvršavali sva naređenja, koja im bude davala vlada u vezi sa sukнарskom strukom. Na istoj sjednici Vijeće zaključi, da oficijali, koji prve godine nemaju mnogo posla, vode računa, da bude što prije izgrađena radionica, koja je obećana, Pavlu Cornelu, jer oficijali općinskih gradnja imaju mnogo drugog posla. Stoga moraju oficijali uz pomoć Pavla Cornela da izgrade radionicu sa svim priborom i alatom, da bi se moglo što prije početi s radom. Do 1420. g. oficijali su žigosali sukna brinuli se o nabavi građe za radionice, sklapali ugovore s kamenarima, zidarima i drugim građevinskim zanatlijama, da što prije izgrade radionice. Te godine se već jače razvio vunarski obrt i

oficijalima su dolazile mnoge pritužbe na različne pogreške u suknu. Oficijali bi određivali tri čovjeka, koji će procijeniti, tko je kriv za pogrešku. Ni jedan od ta tri procjenitelja, ne smije da bude izabran, ako se kod procjene radi o njegovu suknu, ili o suknu njegovih rođaka. Prije procjene morali su položiti prisegu. Tko je bio određen za procjenitelja, nije smio odbiti tu dužnost pod prijetnjom globe od pet perpera za svaki puta. Procjenitelji su imali nagradu od pola dinara po suknu od svake stranke, a nagrada im se isplaćivala prije izrečene procjene. Malo Vijeće je moralo svake godine izabrati tri procjenitelja za pogreške, koje čine vunari ili bojadisari u proizvodnji sukna. Jedan od tih procjenitelja bio je vunarski trgovac, jedan od suknerskog obrta, a treći je bio jedan od najboljih podstrigača sukna. Ako bi ta trojica proglasila pogrešku većinom glasova, oficijali vunarskog obrta su morali utjerati novac za naknadu štete onome, koji je bio oštećen tom pogreškom. Ti oficijali procjenitelji nisu smjeli odbiti tu dužnost pod prijetnjom globe od 25 perpera, a bili su birani na godinu dana. Ako bi došlo do procjene griješke za sukno nekog od tih oficijala procjenitelja, oficijali vunarskog obrta bi izabrali za taj slučaj nekog drugog. Ti su procjenitelji dobivali nagradu od 1 dinara po suknu od obiju stranaka. vunarskog obrta su morali bar jedamput na mjesec obići bojadisaonice i pregledati, kakva se boja upotrebljava, a ako ustanove da nije dobra, morali su to javiti Malome Vijeću. Svaki majstor, koji je imao ugovor s općinom i prema tome imao premiju od svakog sukna, koje bi proizveo, morao je donositi svoja sukna na žigosanje. Takav majstor ne bi smio donijeti na žigosanje sukno, koje nije učinio on sam, već netko drugi. Ako bi se utvrdilo, da je njemu netko drugi posudio ili prodao nežigosano sukno, bila bi obadvojica globljena oficijalima globom u visini vrijednosti sukna, a trećina kazne pripala je općini, a trećina oficijalima, a trećina tužitelju. Ako bi sami oficijali ustanovili takvu prevaru, pola kazne bi pripalo njima, a pola općini. U velikom propisu o vunarskom obrtu izglasanom na sjednici. Velikog Vijeća od 22. studenog 1432. donesene su potanke odredbe o dužnostima oficijala, vunarskog obrta. Određeno je, da oficijali moraju svakog tjedna, tri dana biti na određenom mjestu po jedan sat i više, ako to bude potrebno i tu izricati presude o prekršajima propisa o sukнарstvu. Oficijali mogu suditi i kažnjavati do visine od 10 perpera u svim stvarima vunarskog obrta, ali ne i drugim stvarima. Presuda se donosila većinom glasova.³³ Ti oficijali su dobivali od vunarskog obrta svaki po 20 perpera godišnje, pored one plaće od 20 perpera, koju su imali od općine.

³³ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 30.

Izostanke bi bilježio pisar obrtne komore, i kazne bi se oficijalu odbijale e od plaće. Ti su oficijali trebali da odrede sedam ljudi, koji bi zajedno s njima izabrali jednog pisara za obrtnu komoru i dva oficijala, koji bi mu bili na pomoć. Pisar je sjedio kod oficijala vunarskog obrta i unosio u zapisnik sve presude, koje su oni donijeli. Imao je godišnju plaću od 100 perpera, a dva oficijala, koji su mu bili na pomoć, imali su svaki po 60 perpera godišnje. Pisar i ta dvojica oficijala morali su biti stalno u obrtnoj komori i stajati na raspolaganju oficijalima vunarske struke i ostalim vunarima. Oni nisu smjeli imati nikakve druge službe pored ove u komori. Oni su vodili knjigu, u kojoj su bili upisani svi oni, koji se bave vunarskim zanatima u Dubrovniku. Na ruke oficijala vunarskog obrta polagali su svi, koji su se bavili vunarskim obrtima, zakletvu, da neće ništa raditi protiv propisa i da će savjesno raditi svoj zanat. Tko ne bi htio položiti zakletvu, platio je 25 perpera globe. Oficijali su određivali procjenitelje i za vunu, koju su trgovci često miješali. Takvi su procjenitelji imali nagradu za trud od jednog dinara po vreći vune. Polovicu je platio kupac, a polovicu prodavač vune. Količina kupljene vune se morala javiti pisaru vunarskog obrta, koji je vodio knjigu za svakog majstora i onda usporedio količinu kupljene vune s težinom sukna, koje mu je majstor donio na žigosanje. Sukna, koja nisu bila žigosana žigom, na kome je bio lik sv. Vlaha, smatrala su se kontrabandom i bila su zaplijenjena. Oficijali su imali jednu sobu u vijećnici, u kojoj su imali jednu kasu s dvije brave. Od svake brave držao je ključ po jedan od dvojice oficijala pisarevih pomoćnika. Novac, koji je ušao u kasu od prihoda, morao se pravdati svake godine, kad su bili birani novi oficijali, a račune nije morao držati pisar vunarske struke. Svaki izvoz vune ili prediva iz Dubrovnika morao se javiti oficijalima vunene struke. Oficijali su morali svakog mjeseca sve radionice, a naročito bojadisaonice i praonice, u koje god vrijeme im se sviđi. Protiv osuda oficijala mogle su se stranke žaliti na Malo Vijeće. Tužitelji su imali pravo na četvrtinu izrečene kazne, a oficijali su morali držati njihova imena u tajnosti. Oficijali vunarske struke mogli su kažnjavati i trgovce vunom, ako bi ovi učinili prestupak protiv propisa. Prvi puta su ih kažnjavali novčanom kaznom do deset perpera, drugi puta do 20 perpera, a treći puta su ih mogli kazniti lišenjem prava na trgovanje vunom u roku od pet godina, naročito one, koji bi kupovali ukradenu vunu ili predivo. Tim zaključkom je ustanovljena Komora vunarskog obrta, koja je imala sve upravne i sudske funkcije u vunarskoj struci.³⁴ 18. studenog 1434. produžen je taj propis do daljeg i donesene su i neke izmjene i dopune.

³⁴ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 32.

Promijenjen je zaključak, koji kaže, da pisar vunarske struke ne mora držati račune od Komorina novca. Zaključeno je, da pisar i oficijali Komore moraju na koncu svake godine podnijeti obračun računskim oficijalima Republike i položiti sav pretekli novac u općinsku blagajnu. U taj novac nije smio nitko dirati bez dopuštenja Malog Vijeća. Isto tako morao se obračunati i predati preostali novac Komore iz protekle dvije godine. Kad je 1435. g. općina naredila, da svaki proizvađač sukna, mora polovicu sukna prati i bojadisati u općinskim bojadisaonicama, onda je pisar Komore morao upisivati u jednu teku sva sukna, koja su predana na bojadisanje. Ako netko propusti da dade upisati sukna, ili ako bi pisar odbio da ih upiše, plaća jedan ili drugi globu od 1 dukata, po komadu sukna. Oficijali su morali da nadziru izvršavanje tog propisa i da utjeruju kazne. Sva platna, koja se tkaju u Dubrovniku, morala su se također dati žigosati. Pisar je morao sam da žigoše i da ubire po 2 dinara od komada sukna, koje je doneseno u Komoru. Ako se pronade kod nekog tkača nežigosana tkanina, morat će vlasnik tkanine platiti 5 perpera globe po svakom komadu, a tkač plaća svaki put 3 perpera globe. Činovnici Komore, koji su bili podložni oficijalima, vunarske struke, morali su dva puta na tjedan obilaziti tkalačke radionice i kontrolirati, da li imaju nežigosanih tkanina. Ako pronadu takvu tkaninu, moraju odmah utjerati globu, a jedna trećina globe ide u korist oficijala. Godine 1449. proširena je jurisdikcija oficijala Komore i određeno je, da sve parnice, koje budu između trgovaca vunom, bojadisara, perača, grebenara sukna, valjača sukna, podstrigača sukna, tkača ili ostalih, koji rade manuelne poslove u tekstilnoj struci, dolaze pred ta tri oficijala-plemića. Ako se neka stranka želi žaliti, može to učiniti, kako je uobičajeno, na Malo Vijeće, plativši kao taksu 2% od parbene svote. Istim rješenjem dodijeljen je još jedan sluga Komori s istom plaćom kao i ona dvojica, koji su bili od ranije. Oficijali-plemići su dobivali jednu trećinu od vrijednosti zaplijenjenih sukana, jednu trećinu je dobivao onaj, koji je prijavio, a treća trećina je išla u korist općine. Ako bi prijavu izvršili komorski sluge, i oni bi dobivali trećinu kao i ostali tužitelji. Ova podjela zaplijenjene vune ili sukna proširena je i na novčane kazne." Kod suzbijanja krađa vune bila je uloga Komore vrlo velika. Svaki majstor, koji bi kupio vunu, morao je račune pokazati oficijalima Komore, a pisar je zabilježio kupljenu vunu. Pisar je svaki mjesec morao usporediti količinu kupljene vune količinu sukna, koju je taj majstor izradio. Majstor nije smio početi rad s novom vunom, dok nije oficijalima pokazao obračun utroška stare vune. Ako bi počeo raditi s novom vunom prije pregleda, platio bi globu u visini od 10% izrađenog matrijala. Jednu trećinu te globe dobili bi oficijali vunarske struke, a jednu trećinu tužitelj. Ako je tužio sluga ili pisar Komore, onda bi se tužiteljeva trćina dijelila po pola između pisara Komore i slugu Komore. Oficijali Komore su morali od 1455. g. unaprijed svake godine

u siječnju pregledati sve račune primljene vune, i izrađeneih sukana po radionicama, a ako to propuste, plaćaju globu od 50 perpera. Polovica te globe ide u korist pet računarskih oficijala a polovica u korist općine. Oficijali su morali pregledati račune koje im je netko donesao u roku od 8 dana. Ako nisu postupili po tom propisu, mogao ih je svatko tužiti računskim oficijalima. Tužitelj je pola novca od kazne, ako se utvrdi da je istinita njegova tužba, a drugu polovicu dobivaju računarski oficijali koji izreknu kaznu. Nijedan spor među sukarnarima nije se mogao suditi ni završiti ni pred kojim forumora osim pred oficijalima Komore. Kapari (berettari) su morali također podnositi pisaru Komore svoje račune o kupnji vune i proizvodnji kapa. Pisar iz praonice sukna podnosio je svaka 3 mjeseca izvještaj pisaru Komore o tome, koliko je sukna prano u općinskoj praonici. Pisar u praonici je bio plaćen 150 perpera na godinu iz prihoda Komore. On je držao u praonici dvije knjige, u koje je upisivao promet sukna. Kako su oficijali često sudili istovremeno s ostalim sudovima, općinski advokati nisu mogli dolaziti na suđenje, a osim toga, da ne bi morali dolaziti za svaku malu stvar u Komoru, izabrana su dva plemića iz dviju dubrovačkih porodica za advokate suknerskih zanata.³⁵ Ti advokati nisu smjeli biti mlađi od 25 ni stariji od 45 godina, a primali su od Komore godišnju plaću od 40 perpera. Oni su morali doći na znak zvonom u Komoru i ostati tamo, sve dok oficijali Komore vrše suđenje. Ako bi koji od advokata izostao, bilo bi mu oduzeto od plaće svaki puta po 6 dinara. Izostanke je upisivao u knjigu pisar Komore pod prisegom i pod prijetnjom globe od 25 perpera. Izostanak se mogao opravdati samo bolešću. Advokati su imali i nagradu od svake parnice, i to 2 dinara u parnicama iznad 10 perpera vrijednost spornog predmeta, a 1 dinar u parnicama do 10 perpera vrijednosti. Sve globe, koje su se izricale u vunarstvu, dijelile su se na, tri dijela. Jedan dio je dobila općina, jedan dio oficijali vunarske struke, a treći dio tužitelj. Ako ne bi bilo tužitelja, ta se trećina razdijelila u dva dijela. Jednu je polovicu dobio pisar Komore, a druga se polovica razdijelila među sluge Komore. Ako je prekršaj bio u vezi s praonicom, posljednja je trećina pripala pisaru praonice. Ti propisi su stupili na snagu 1. travnja 1455. g. i oficijali vunarske struke su morali pregledati sve račune kupnje vune proizvodnje sukna i unijeti ih u novu knjigu tako, da se zna, na koju količinu se odnose novi propisi. U Komori vunarske struke nalazio se jedan kapitular (knjiga), u koji pisar Komore upisivao svaki novi propis, koji je donesen na području Dubrovnika o suknarstvu i vunarstvu.

³⁵ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 33.

Svaki dan su dvojica od tih slugu morali biti u Komori čuvati vagati donesena sukna, a ostala dvojica su išli po radionicama radi kontrole knjig, sukna i drugih stvari. Pisar je određivao tko će biti u komori, a tko na terenu, a morao je pod zakletvom bilježiti svaki izostanak slugu. Za svaki izostanak odbijalo im se po 4 dinara od plaće. Što se tiče sudbenog postupka vunarskog suda određeno je da stranka, koja se ne odazove, prvi puta plaća globu od 10 minca. Za nedoizajenje na drugi poziv plaća 15 minca, a ako ne dođe ni treći puta bit će kažnjena u odsustvu, ali ne više od 6 dinara. 22. veljače 1461. g. pooštrena je kontrola Komore i oficijalima je naređeno, da moraju svake sedmice bar jedanput provesti kontrolu, dali je netko od vunara ili suknara prekršio propise. Ako bi sami ustanovili prekršaj, dobivali bi pola novčane globe. Malo Vijeće je moglo donositi presudu po apelacijama na presude oficijala Komore nad bojadisarima samo, ako je bilo prisutno najmanje 12 vijećnika. Kad je neko sukno vrste »garbo« doneseno cimatorima radi podstrigavanja i slaganja, cimatori su morali izmjeriti sukno u prisustvu oficijala Komore, koji su bili dužni da ga odmah dadu izrezati, ako je bilo ispod 58 lakata. 1463. g. Komora je dobila zadatak, da isproba svakog novog majstora bojadisara, koji nije smio u Dubrovniku započeti raditi zanat, dok nije bio ispitan od Komore i potvrđen od Vijeća Umoljenih. Kao pomoć oficijalima vunarske struke izabrana su tri oficijala, koji moraju pregledati sva sukna, koja se rade u Dubrovniku, radi kontrole njihove kvalitete. Ti oficijali su osnivači Nove komore, koja se kasnije potpuno odvojila od Komore vunarske struke sa zadatkom kontrole kvalitete sukna. Tek pošto su ta tri oficijala ustanovila, da su sukna ispravna, po vrsti vune i finoći, kao i da su ispravna po dužini i širini prema propisima od 11. siječnja 1465., tek onda su se smjela žigosati sa žigom sa sv. Vlahom i oznakom veličine, a s druge strane sa žigom, u kome je urezana slika grada Dubrovnika. Oficijali pregledači sukna nisu smjeli imati nikakvu drugu službu osim ove. Oni su imali biti u službi svakog radnog dana 1 sat u jutro i 1 sat poslije podne, a i više prema potrebi. U službi su morala biti bar dvojica, i tko izostane, bio je kažnjen svaki puta globom od 1 perpera. Ako ti oficijali »reviditori« sukna ne bi bili u Komori, a tražio bi ih bilo koji majstor vunarske struke, morao ih je pisar ići potražiti. Tko se nije zadovoljio presudom oficijala pregledivača sukna, mogao se u roku od tri dana žaliti Malom Vijeću. Prije žalbe morao je položiti jednu četvrtinu visine presude u Komori.³⁶ Ako je Malo Vijeće potvrdilo presudu oficijala pregledača sukna, pola zaloga su dobili ti oficijali, a pola općina. Ako je presuda bila poništena, zalog se vraćao stranci.

³⁶ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951., 37.

Ti oficijali su imali dva sluge, koji su imali godišnju plaću od 60 perpera. Presude tih oficijala također je ubilježivao u knjigu pisar Komore. Oni su imali pravo pretraživati sve bojadisaonice, praonice i valjaonice sukna, da vide, da li imaju sukna, koja nisu propisno žigosana, ako ih nadu, mogu ih zaplijeniti kao kontraband. Polovica od takvog kontrabanda bila bi dana općini, a druga polovica bi se dijelila na tri dijela. Dvije trećine su dobili oficijali pregiedači, a jedna trećina se dijelila među njihove sluge i pisara Komore. Svaka apelacija na presude tih oficijala morala se riješavati pred Malim Vijećem u sastavu od najmanje 12 vijećnika a morali su donijeti odluku najkasnije u roku od 15 dana pod prijetnjom kazne od 25 perpera za svakog vijećnika.

37

SLIKA 6 Prikaz iz dnevnog života grada

2.9. REVITALIZACIJA ODJEĆE 15. I 16. STOLJEĆA U SVRHU KOSTIMOGRAFIJE U DRŽIĆEVIM DJELIMA

Književna povijest davno je već u stvaralačkom djelu Marina Držića uočila njegov smisao za dramaturgiju svakodnevnog života, kao i činjenicu brojnih autobiografskih reminiscencija. Njegov poetski svijet uključuje zanimanje za sve komunikacije i ljudskih susreta, kao i pojedinačnih iskustava, za i najneznatnije činjenice svakodnevnice, kao što su geste, riječi, jezične formule, pokreti, zvukovi, zazivi i uzdasi, za fond osobnih imena, nadimke i

³⁷ Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951., 40.

toponime, gastronomiju, odjeću i frizure, magiju i nadriliječnišvo, za vrste i načine dnevnih i noćnih zabava i igara, oblike duhovnog života i svece zaštitnike, sve do temeljnih pretpostavki dubrovačkog gospodarskog uzleta: trgovine, pomorskog života i obrtništva, domaćih poduzetnika i stanaca, pomoraca i trgovaca, prekupaca i zelenaša, učitelja i naučnika, ali i sluškinja, nadničara, pijanaca, prostitutki i besposličara. Sav taj svijet Držić ne suzuje na pojam lokalne kulture, već mu naprotiv, uz snažni osjećaj ambijentalnog identiteta, daje šire mediteransko značenje.³⁸

Marin Držić je ostao poznat kao ilirik i dramatik koji je iza sebe ostavio velik broj priznatih djela. Rođen je 1508. godine u Dubrovniku u poznatoj trgovačkoj obitelji koja je još za njegova života doživjela financijski krah.

Iako nema puno podataka o njegovu obrazovanju, poznato je kako je neko vrijeme bio svećenički pripravnik da bi 1538. godine bio odabran da svira na orguljama u katedrali u Dubrovniku. Uskoro je dobio i novčanu potporu kako bi mogao nastaviti školovanje.

Zahvaljujući financijskoj potpori u Sieni 12. lipnja je prihvatio kandidaturu za rektora. Nakon kandidature počeo je obavljati posao rektora zaduženog za studentski dom, a nije trebalo dugo da se sukobi s upraviteljem koji je nadzirao dom i cijelo sveučilište.

Nakon što je bio uporan uspio je dobiti pristanak za svoj projekt, a unatoč zabrani za održavanje bilo kakvih skupova i predstava, Držić je sudjelovao kao jedan od glumaca u predstavi čije se ime nikada nije moglo saznati. Za razliku od drugih dobio je samo ukor. Očito je kako je već za vrijeme studiranja pokazao veliki interes za glumu.

Kako ne postoje detaljni zapisi o njegovu školovanju prije fakulteta, tako ne postoje dokazi o tome što je završio, ali sigurno je kako na kraju ipak nije priveo kraju studiranje. Nakon što je očito napustio fakultet Marin je neko vrijeme bio komornik u službi jednog grofa iz Austrije s kojim je otišao u Beč, da bi se nakon toga vratio u Dubrovnik jer unatoč tome što je posao predstavljao veliku zaradu, Marin se cijelo vrijeme osjećao poniženim budući da je radio kao sluga.

³⁸ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007., 10.

Godine 1546. vraća se u Dubrovnik nakon čega se počeo baviti različitim poslovima, pa je neko vrijeme obnašao dužnost upravitelja crkve Svi Sveti. Četiri godine kasnije se zareadio i postao svećenikom. I dalje je imao novčanih problema pa je 1566. godine otišao u Firencu kada je napisao vojvodi Mediciju kao i njegovu sinu urotničko pismo u kojem je tražio da se u Dubrovačkoj Republici uspostavi demokracija.

Odgovor na pitanje nije nikada stigao, pa je otišao u Veneciju gdje je i 1567. godine umro. Zahvaljujući filmu snimljenom 2006. godine "Libertas" svi su mogli dobiti uvid kako je izgledao njegov život. Književnost je u njegov život ušla preko ljubavnih pisama, da bi kasnije nastavio dramskim djelima u kojima je ostvario vrhunac kao književnik.

Najveće dosege kao književnik imao je u komedijama "Skup" i "Dundo Maroje", a čija je cjelokupna karijera ostala zabilježena u znaku renesansnog vitalizma uz malo dodataka ironije i sumnje. Kroz njegova djela se može zaključiti kako su mu najbliži komediografi bili Lop de Vega i Ben Jonson. U djelima Marina Držića se može primijetiti sva raskoš hrvatskog jezika iz sredine 16. stoljeća

Najpoznatija djela bila su: "Tirena", "Dundo Maroje", "Novela od Stanca", "Hekuba", "Venera i Adon" i "Skup".

Većina Držićev likova bili su stvarni ljudi njegova vremena, živi modeli odabrani iz suvremene stvarnosti kao izraz njegovih nastojanja da preplete fikciju i zbilju, da zbivanje aktualizira i učini ga podatnijim gledateljima koji su u predstavi prepoznavali autentične situacije i pojedince, oživljene njegovim vlastitim iskustvom u njihovoj prirodnoj govornoj komunikaciji.

³⁹

No držićev odabir likova nije bio nimalo slučajan; u potrazi za aktualnim aspektima ljudske zbilje i svakodnevnice, oni su se piscu naprosto nametali nekom svojom životnom značajnošću koja ih je činila podatnima za teatralnu obradu. Izgledom, postupcima, poslom koji su obavljali i načinom na koji su ga obavljali, pa čak i svojim nadimcima.⁴⁰

⁴⁰ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 39.-46.

⁴⁰ Mrkonjić Zvonimir, *O držićevoj teatralnosti*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008., 466.

Marin Držić govori o odjeći koja čini čovjeka, iskazuje renesansni stav prema uljepšavanju. „Današnji dan tko je bogat, taj je i lijep i mlad, tko je ubog, grub i star. Ino se hoće neg odjeća u našem životu.“ Raskošnija odjeća na čovjeku podiže mu i ugled.⁴¹

Zanimljivo je da Držićevi likovi nose raskošnu odjeću ukrašenu na način koji je zakonom bio zabraljen, kao i to da jedu ono što vlast, zbog pretjeranog nije dopuštala pripravljeti, poput marcipana ili pak preobilnih svadbenih trpeza. Držić to čini s jasnom namjerom da otkrije nedjelotvornost funkcioniranja vlasti, ali i da se naruga pojedincima u Gradu koji su modne movitete idolatrijski prihvaćali. O ozbiljnim temama Držić želi govoriti šaljiv, ne zaobilazeći u tome niti jednu kategoriju ljudi. Maro Marojević ponižen kao trgovac i kao plemić (iako spašen kao sin i zaručnik) ostaje na kraju priče bez svoj sajuna od baršuna kao znaka klasne pripadnosti i bogatstva. Osim odjeće i modne obuće (u Gradu su, uz obične domaće postolarske majstore, nastanjeni brojni talijanski postolari koji su izrađivali cipele prema osobitim zahtjevima bogate klijentele, Držić zapaža i nove frizure žena i muškaraca. Novi način šišanja komentira ovako Držić u Pjerinu: A sad je izopačilo; na mačku mi se strigu. Za žene pak, pjesnim Vetranović kaže da nose vlasulje a vlastitu kosu režu.⁴²

Ljudi koje je Držić svakodnevno susretao ili s njima drugovao postali su njegovi virtualni junaci, literarni karakteri i osobnosti s kojima se šalio, kojima se podsmijehivao ili im pak dijelio moralne lekcije. Prezentirao ih je diferenciranim govorom, ne izmišljajući ljudsko u njima, samo ga modificirajući, jer on je, osim što je prvorazredni literat, originalan psiholog i retoričar. Netransformiran komunikacijski govor Držićevih likova povezan je uz narodne izvore, forme i žanrove slobodnog uličnog govora. Njegovi virtualni pojedinci, koje kroz arhivske dokumente prepoznajemo kao zbiljske stanovnike Grada Držićeva vremena, iskazuju slobodan izbor i vlastitu volju, procjenjuju vlastite interese i iskazuju osobne odabire, izdvajajući se svojim osobnostima i značajima iz staleških kategorija kojima pripadaju, oslobođeni, straha, poslušnosti i pasivnosti.⁴³

⁴¹ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicima renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007., 189.

⁴² Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicima renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007., 196.

⁴³ Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicima renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007., 242.

Također je važno spomenuti posljedice koje su se reflektirale na kazališnu scenu, a bile su potaknute zakonima protiv luksuza. Odredbe vlasti Republike s kraja 15. stoljeća strogo se branilo maskiranje u kneza ili kralja, ali i prerašavanje u svećenike ili ženske osobe.

Predstava družine Veseli iz 1671. ostala je tako upamćena zbog toga što su neki od glumaca kostimima prekršili uredbu o suzbijanju luksuza iz 1671. donesenu nedugo nakon potresa i nazvanu pragmatika kojom je propisano da nitko ne odjeći ne smije nositi ukrase „utkane, izvezene ili u obliku čipke, od zlata i srebra, i to kako pravog tako i lažnog“. Osim što nedvosmisleno odaje koliko su dubrovačke vlasti budno pazile i na kostimsku opremu predstava, slučaj Vesel daje naslutiti da su se glumci voljeli dotjerivati za svoje scenske nastupe, odnosno da su i hrvatski dopreporodni amateri makar donekle participirali u pozoričkoj kostimskog raskoši i kićenju koje je desetljećima bilo jedno od važnijih obilježja suodnosa kostima i glumaca diljem Europe.⁴⁴ Didaskalijske naznake o scenskoj odjeći Držićevih junaka rijetke su te prilično općenite, vjerovatno zbog toga što se točno znalo što se podrazumjeva pod pojedinim kostimom (na primjer, kostimom djetića ili Vlaha), dijaloške uputnice nešto su češće, a ponešto se o izgledu Držićevih likova dade naslutiti i iz žalopojki njegovih dramskih svekrvi na nevjeste, očeve na sinove i slično. No u Držićevim se djelima neke od temeljnih dramskih i svjetonazornih opreka, primjerice između gospodara i slugu ili između mlađih i starijih naraštaja, nerijetko izražavaju upravo pomoću simbolike odjeće, a u nekoliko Držićevih drama, ponajprije komedija, odijelo, prerašavanje, preodijevanje, zamjena identiteta odjećom, pa i kostimografska inzerzija spola imaju presudno značenje, kako u sjenčenju likova tako i u razvoj radnje. U Dundu Maroju Marova raskošna odjeća simbolizira njegovu rasipnost i sklonost lagodnome životu, dok je njegovo preoblačenje u skromniju odjeću pred škrtim ocem važno za daljnje zaplitanje i odvijanje dramske radnje; uz to, raskošna odjeća i nakit u Dundu Maroju iskaz su opsjednutosti velikog broja likova materijalnim vrijednostima. U Noveli od Stanca odjeća pomaže objesnoj dubrovačkoj mladeži u ismijavanju i izigravanju naivnog starog došljaka, u Pjerinu različita odjeća dvojice braće izaziva mnogovrojne zabune i nesporazume, dok je u Tripčetu zamjena muške i ženske odjeće istodobno i sredstvo ocrtavanja lika i jedan od generatora komike.⁴⁵

⁴⁴Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 118.-119.

⁴⁵Petraković Martina: *Uloga kostimografije u Hrvatom kazalištu: nastajanje, afirmacija i dosezi jedne umjetničke discipline*, Zbirka doktorata i magisterija, 2010., 75.

U ovom odlomku željela bih predstaviti neke primjere kostimografije Držićevih dijela, odnosno objasniti njihova riješenja odijevanja tog razdoblja.

Kostimografkinja Marija Žarak započela je karijeru šezdesetih godina u sklopu studentskih kazališta, bez formalnog obrazovanja. Poznata je po tome da ne radi kostimografske skice, baš kao što je poznata i priča o minijaturnim kostimima koje je sašila kako bi redatelju ponudila nadomjestak za skice. Fotografije s predstava i svjedočenje glumaca i redatelja ukazuje da njeni kostimi daju samosvojnost dramskim licima, precizno definiraju likove, ali i ulijevaju sigurnost glumcima.⁴⁶

SLIKA 7: Marin Držić: Skup Hrvatsko Narodno Kazalište, Split 28.03.2008.

Ivana Bakal osamdesetih je godina završila dizajn tekstila i odjeće, a nakon dugogodišnjeg profiliranja u kazalištu kostimografkinju u samoj kazališnoj praksi, diplomirala je kostimografiju na Tekstilno- tehnološkom fakultetu. Njezin kostimografski put uvelike je odredio i dugogodišnji status slobodne umjetnice koja s pojedinim kazalištem/ansamblom/skupinom surađuje od projekta do projekta.

⁴⁶ Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 414.-415.

SLIKA 8: Marin Držić, Vladimir Gerić: Spelancija od Stanca. Glumačka skupina Histriion, Zagreb 15.11.2007.

Osamdesetih godina u kazalištu počinje djelovati i kostimograf Leo Kulaš. Studij je završio na Akademiji primenjenih umetnosti u Beogradu 1984. Od tada je ostvario niz dramskih, baletnih i opernih kostimografija u Hrvatskoj i inozemstvu, napose u Sloveniji, među kojima se u Hrvatskoj ističu predstave prema djelima Marina Držića (Grižula). Posebno je zapažen po ekstavagantnijim kostimografskim rješenjima, često u suradnji s redateljima Tomežem Pandurom, Eduardom Milerom, Paolom Magellijem i Larryjem Zappijom, a veći broj kostimografija u prvom razdoblju svoga djelovanja potpisao je zajedno sa Svetlanom Vizintin.

⁴⁷

SLIKA 9: Marin Držić, Grižula, Festivalski dramski ansambl, Dubrovnik. 21.08.2003.

⁴⁷ Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 489.

U jednoj režiji Držićeva Dunda Maroja iz 2000. miješaju se starinske nošnja Dubrovčana i suvremeni kostim Rimljana kako bi se sudar dvaju svjetova dodatno naglasio.

Među domaćim predstavama vjerovatno je najpoznatije Prohićevo transponiranje Držićeva Dunda Maroja (2007.) u pedesete, dopunjeno redateljskom vizijom svijeta kao samoposluživanja, kao i poigravanje s rodnim ulogama u kojima je kostim također važan čimbenik, odnosno podijela u kojoj ulogu Laure tumači glumac Livio Badurina.⁴⁸

SLIKA 10: Dundo Maroje, redatelja Ozrena Prohića, kostimografkinje Irene Sušac

Irena Begović je 1974. radeći Dunda Maroja pronašla je jedno zanimljivo kostimografsko riješenje upravo u materijalu, nastojeći tvarnosti zidina suprostaviti materijal koji će izgledati jednako staro i ostaviti sklad s ambijentom Držićeve poljane, a koji će istodobno korespondirati s redateljevim tumačenjem djela, Dundo dobio je pandan u suspregnutosti, sumornosti i sivilu kostima.⁴⁹

⁴⁸ Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 520.

⁴⁹ Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 163.

3. ZAKLJUČAK

Tema ovog rada je kultura odijevanja u Zlatno doba Dubrovačke Republike. Cilj mi je bio istaknuti bogatstvo nasljedstva za koju je zaslužna slavna prošlost grada. U prvom dijelu rada bavila sam se nastankom Grada-Republike, smještajem i prostorom koji je obuhvaćala. Pokušala sam što dostojnije opisati politički ustroj grada, odabir kneza, vijeća i vladara koji su njime upravljali. Također opisala sam podijelu građanstva, koje se dijelilo na vlastelu i pučane, njihove međusobne odnose, te načine odijevanja.

U sljedećem dijelu pisala sam o ljetnikovcima koji su bili najvažniji pokazatelji bogatsva, a prema njima su se cijenile ugledne dubrovačke obitelji. Opisala sam njihovu namjenu, smještaj, ta glavne karakteristike, a kao naistaknutiji i najpoznatiji je zasigurno ljetnikovac obitelji Sorkočević smješten u Rijeci Dubrovačkoj.

Vlastela i glađanstvo potaknuti velikim priljevom novca, zahvaljujući vještoj trgovini, i mudroj diplomaciji počeli su se raskošno odijevati, te mateijalnim prizakom izvana pokušavali su istaknuti svoju moć. Politički voditelji prepoznali su novu modu, i želeći vratiti umjerenost u sve redove društva proglasili su Zakone protiv raskoši. U sljedećem dijelu rada opisala sam neke od tih zakona, te pokušala objasniti koji je ključni naum tih zakona.

Dodirnula sam se odredbi i posljedica koje su se odnosile na one koji su kršili zakone; od novčanih kazni, zatvora i zabrane javnog dijelovanja.

U posljednjem dijelu rada bavila sam se tekstilnom proizvodnjom u 15. i 16. stoljeću. Za početak pokušala sam objasniti ustroj i nastanak bratovština i cehova. Svakako najistaknutija je dakako suknerska manufaktura, pisala sam o uvozu vune, i načinima koje je Republika pokušavala podići proizvodnju sukna.

Zlatno doba Republike je uvelike utijecalo na europsku i svijetsku povijest, te ostavilo bogato nasljedstvo koje moramo proučavati i očuvati.

4. LITERATURA

1. Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007.
2. Kojaković Vlaho: *Dubovnik u privatnom životu*, Štamparija Jadran, Dubrovnik, 1933.
3. Grau F.M.: *Povijest odijevanja, Jesenski i Turk* : Kulturno informativni centar, Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
4. Janekovic - Römer Zdenka: *Okvir slobode*, HAZU u Dubrovniku, Zagreb, 1999.
5. Nada Grujic: *Reprezentativna stambena arhitektura* u Katalogu izložbe Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI.st, Dubrovnik, Zagreb, 1987.
6. Nada Grujic: *Kultura ladanja*, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006.
7. Stojan Slavica: *Priče iz starog Dubrovnika*, Stih, Zagreb, 2007.
8. Razzi Seraffino: *Povijest Dubrovnika*, Matica hrvatska: ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011.
9. Maroević Tonko: *Raditi na ladanju*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2001. i 2002. Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006.
10. Vekarić Nenad: *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, svezak XLI, . Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2003.
11. Čukman–Nikolić Ivana; Marković Vladimir; Sorić Ante; Šimat Margarita: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće : urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, Zagreb, 1987.
12. Nada Grujic: *U vrijeme ladanja*, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 2003.
13. Gović Tereza: *Šetnja kroz stare dubrovačke vrtove*, Turističko društvo „Rijeka dubrovačka“, Dubrovnik, 1989.

-
14. Filip de Diversis: *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb 2004.
 15. Simončić Katarina Nina: *Na razmeđi kultura: odijevanje i moda Dubrovnika i Splita u 16. stoljeća*, Tvrđa : časopis za književnost, umjetnost i znanost, 2008.
 16. Adulmar, A. Simončić, *Kultura odijevanja Dubrovnika u Zlatno doba*. 2016. Dostupno na: <http://www.ttf.unizg.hr/teni/pdf/TEDI-6-6-28.pdf> (10. 8. 2017.)
 17. Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015.
 18. Petraković Martina: *Uloga kostimografije u Hrvatskom kazalištu: nastajanje, afirmacija i dosezi jedne umjetničke discipline*, Zbirka doktorata i magisterija, 2010.
 19. Stojan Slavica: *Držicevi Konavljani: Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb, 1999.
 20. Mrkonjić Zvonimir, *O držićevoj teatralnosti*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1969.
 21. Dragan Roller: *Dubrovački zanati u XV. I XVI. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1951.

POPIS SLIKA:

1. SLIKA: Karta južnog Jadrana, detalj, *Theatrum orbis terrarum*, Abraham, Čukman–Nikolić Ivana; Marković Vladimir; Sorić Ante; Šimat Margarita: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće : urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, Zagreb, 1987., 32.
2. SLIKA: Teritorijalni razvoj Dubrovačke Republike, Čukman–Nikolić Ivana; Marković Vladimir; Sorić Ante; Šimat Margarita: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće : urbanizam, arhitektura, skulptura, slikarstvo, iluminirani rukopisi, zlatarstvo*, Zagreb, 1987., 37.
3. SLIKA: Natpis na zidu palače Sponza- *Falletre nostra vetant et falli pondera meque pondero dum marces ponderat ipse Deus* – Naši uetzi ne dopuštaju da varamo, niti da budeo prevareni, i dok ja važem robu, sam Bog važe mene, Janekovic - Römer Zdenka: *Okvir slobode*, HAZU u Dubrovniku, Zagreb, 1999., 57.
4. SLIKA: Iz dnevnog života grada, Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 41.
5. SLIKA: Dubrovački brod s predele glavnog oltara Franjevačke crkve u Slanom, 16. stoljeće, Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 62.
6. SLIKA: Prikaz iz dnevnog života grada, Stojan Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubovnika*, HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubovniku, Dubrovnik, 2007., 67.
7. SLIKA: Marin Držić: Skup Hrvatsko Narodno Kazalište, Split 28.03.2008., Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015. 257.
8. SLIKA: Marin Držić, Vladimir Gerić: Spelancija od Stanca. Glumačka skupina Histriion, Zagreb 15.11.2007., Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 432.
9. SLIKA: Marin Držić, Grižula, Festivalski dramski ansambl, Dubrovnik. 21.08.2003., Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 451.

10. SLIKA: Dundo Maroje, redatelja Ozrena Prohića, kostimografkinje Irene Sušac, Petranović Martina: *Od kostima do kostimografije*, ULUPUH, Zagreb, 2015., 454.